

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Valentina Geržina

Mentor: izr. prof. dr. Zlatko Šabič

STATUS OKOLJSKIH BEGUNCEV V MEDNARODNI SKUPNOSTI

Diplomsko delo

Ljubljana 2005

KAZALO

1. SEZNAM KRATIC	IV
2. UVOD.....	1
3. OKOLJSKI BEGUNCI IN TEORIJE MEDNARODNIH ODNOSOV	7
4. OPREDELITEV POJMOV BEGUNEC IN OKOLJSKI BEGUNEC	12
4.1 BEGUNEC	12
4.1.1 <i>Konvencija Organizacije združenih narodov o statusu beguncev iz leta 1951 ter Protokol iz leta 1967 .....</i>	<i>13</i>
4.1.2 <i>Vprašljivost definicije.....</i>	<i>14</i>
4.1.3 <i>Vodilna načela o notranji razselitvi Visokega komisarja Združenih narodov za človekove pravice iz leta 1998 .....</i>	<i>15</i>
4.1.4 <i>Mednarodnopravni okvir zaščite domorodnega prebivalstva v primeru razselitve .....</i>	<i>17</i>
4.2 OKOLJSKI BEGUNEC	18
4.2.1 <i>Razvoj koncepta .....</i>	<i>18</i>
4.2.2 <i>Kritika termina.....</i>	<i>20</i>
4.2.3 <i>Delovna opredelitev .....</i>	<i>22</i>
4.2.4 <i>Tipologija okoljskih beguncev.....</i>	<i>23</i>
5. OKOLJE IN PRISILNE MIGRACIJE	25
5.1 OKOLJE V KONTEKSTU PRISILNIH MIGRACIJ	25
5.2 VLOGA RAZLIČNIH OKOLJSKIH VIDIKOV V PRISILNIH MIGRACIJAH	27
6. PRISILNE MIGRACIJE, KI JIH POVZROČA ŠIRJENJE PUŠČAVE	29
6.1 ŠIRJENJE PUŠČAVE	29
6.2 POVEZAVA MED ŠIRJENJEM PUŠČAVE IN PRISILNIMI MIGRACIJAMI.....	30
6.3 KLASIFIKACIJA DRŽAV GLEDE NA VPLIV ŠIRJENJA PUŠČAVE NA PRISILNE MIGRACIJE	32
6.4 PRIMER: MEHIKA	33
6.4.1 <i>Prostovoljne ter prisilne migracije iz Mehike v Združene države Amerike.....</i>	<i>35</i>
7. PRISILNE MIGRACIJE, KI JIH POVZROČA DVIG GLADINE MORJA	41
7.1 DVIG GLADINE MORJA	41
7.2 POVEZAVA MED DVIGOM GLADINE MORJA IN PRISILNIMI MIGRACIJAMI	43
7.3 DRŽAVE, KI JIH BO DVIG GLADINE MORJA NAJBOLJ PRIZADEL	44
7.4 PRIMER: BANGLADEŠ	45
7.4.1 <i>Bengalska delta in dvig gladine morja.....</i>	<i>46</i>
7.4.2 <i>Bangladeš in okoljsko povzročene prisilne migracije.....</i>	<i>47</i>

8. PRISILNE MIGRACIJE, KI JIH POVZROČAJO VELIKI RAZVOJNI PROJEKTI – PRIMER GRADNJE JEZOV	52
8.1 JEZOVI KOT RAZVOJNI PROJEKTI.....	52
8.2 POVEZAVA MED JEZOVI IN PRISILNIMI MIGRACIJAMI.....	53
8.3 PRIMER: ZAMBIJA IN ZIMBABVE – JEZ KARIBA NA REKI ZAMBEZI	56
<i>8.3.1 Razselitev ter preselitveni program.....</i>	<i>57</i>
9. ZAKLJUČEK.....	60
10. VIRI.....	64

1. SEZNAM KRATIC

ARSO	Agencija Republike Slovenije za okolje
AU	Afriška unija
BBS	<i>Bangladesh Bureau of Statistics</i> (Bangladeški urad za statistiko)
BDP	bruto družbeni produkt
CH ₄	metan
CIA	<i>Central Intelligence Agency</i> (Centralna obveščevalna agencija)
CO ₂	ogjikov dioksid
CONAPO	<i>Comisión Nacional de Población</i> (Nacionalna komisija za prebivalstvo)
CONAZA	<i>Comisión Nacional de Zonas Áridas</i> (Nacionalna komisija za sušna področja)
FAO	<i>Food and Agriculture Organization</i> (Organizacija za prehrano in kmetijstvo)
FIVAS	<i>Association for International Water and Forest Studies</i> (Združenje za mednarodno proučevanje vode in gozdov)
H ₂ O	voda
HCB – H ₆ Cl ₆	heksaklorobenzen
ICOLD	<i>International Commission on Large Dams</i> (Mednarodna komisija za velike jezove)
ICRA	<i>Immigration Control and Reform Act</i> (Zakon o nadzoru in reformi imigracij)
IEA	<i>International Energy Agency</i> (Mednarodna agencija za energijo)
IFRC	<i>International Federation of Red Cross</i> (Mednarodna federacija rdečega križa)
IIED	<i>International Institute for Environment and Development</i> (Mednarodni inštitut za okolje in razvoj)
ILO	<i>International Labour Organization</i> (Mednarodna organizacija za delo)
INCD	<i>Intergovernmental Negotiating Committee</i> (Medvladna pogajalska skupina)
IOM	<i>International Organization for Migration</i> (Mednarodna organizacija za migracije)
IPCC	<i>Intergovernmental Panel on Climate Change</i> (Mednarodni forum o podnebnih spremembah)
RO	<i>International Refugee Organisation</i> (Mednarodna organizacija za begunce)
N ₂ O	dušikov oksid
NAPCD	<i>National Action Plan to Combat Desertification</i> (Nacionalni akcijski plan za boj proti širjenju puščav)
NHI	<i>Natural Heritage Institute</i> (Inštitut za naravno dediščino)
O ₃	ozon
OAD	Organizacija ameriških držav

OAE	Organizacija afriške enotnosti
OECD	<i>Organisation for Economic Co-operation and Development</i> (Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj)
OPEC	<i>Organization of Petroleum Exporting Countries</i> (Organizacija držav izvoznic nafte)
OZN	Organizacija združenih narodov
PACD	<i>Plan of Action to Combat Desertification</i> (Akcijski plan za boj proti širjenju puščav)
RCS	<i>Red Crescent Society</i> (Združenje rdečega polmeseca)
RPG	<i>Refugee Policy Group</i> (Skupina za begunsko politiko)
SO ₂	žveplov dioksid
UNCCD	<i>United Nations Convention to Combat Desertification</i> (Konvencija Združenih narodov za boj proti širjenju puščav)
UNCED	<i>United Nations Conference on Environment and Development</i> (Konferenca Združenih narodov o okolju in razvoju)
UNCOD	<i>United Nations Conference on Desertification</i> (Konferenca Združenih narodov o širjenju puščav)
UNDP	<i>United Nations Development Programme</i> (Program Združenih narodov za razvoj)
UNDRO	<i>United Nations Disaster Relief Organization</i> (Organizacija Združenih narodov za pomoč v nesrečah)
UNEP	<i>United Nations Environmental Programme</i> (Program Združenih narodov za okolje)
UNFCCC	<i>United Nations Framework Convention on Climate Change</i> (Okvirna konvencija Združenih narodov o podnebnih spremembah)
UNFPA	<i>United Nations Population Fund</i> (Sklad Združenih narodov za prebivalstvo)
UNHCHR	<i>United Nations High Commissioner for Human Rights</i> (Visoki komisar Združenih narodov za človekove pravice)
UNHCR	<i>United Nations High Commissioner for Refugees</i> (Visoki komisar Združenih narodov za begunce)
UNKRA	<i>UN Korean Reconstruction Agency</i> (Agencija Združenih narodov za obnovo Koreje)
UNRRA	<i>UN Relief and Rehabilitation Administration</i> (Urad Združenih narodov za pomoč in obnovo)
UNRWA	<i>The UN Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East</i> (Agencija Združenih narodov za pomoč palestinskim beguncem na Bližnjem vzhodu)
USCR	<i>United States Committee for Refugees</i> (Odbor ZDA za begunce)
WB	<i>World Bank</i> (Svetovna banka)
WCD	<i>World Commission on Dams</i> (Svetovna komisija o jezovih)
WMO	<i>World Meteorological Organization</i> (Svetovna meteorološka organizacija)

2. UVOD

Migracije¹ povzročajo splet okoliščin, ki so posledica ekonomskih, socialnih, kulturnih, demografskih in političnih procesov na lokalni, regionalni ter mednarodni ravni. Migracije na mednarodni ravni so velik problem razvitega sveta. Večina migrantov namreč prihaja iz tako imenovanega tretjega sveta. Delijo se na begunce ter ekonomske migrante.

Posebno problematiko na mednarodni ravni pa predstavljajo okoljski problemi. Okoljsko problematiko so države uvrstile na mednarodni dnevni red predvsem zaradi posledic kislega dežja, okoljskega segrevanja, splošnega onesnaževanja ter večanja ozonske luknje. Jasno je namreč postalo, da bo te probleme težko reševati zgolj na nacionalni ravni, saj presegajo državne meje. Okoljski problemi, kot so dvig gladine morja, izguba rodovitne zemlje, nezadostne zaloge pitne vode, rast prebivalstva in mnogi drugi dejavniki, že od sredine sedemdesetih let 20. stoletja predstavljajo perečo grožnjo globalnemu okolju. Prav tukaj je tudi iskati glavni razlog, da so države od sredine 20. stoletja začele sprejemati vrsto mednarodnih pogodb in sporazumov, ki danes oblikujejo okvir mednarodnega okoljskega prava.

Ti dve področji se v zadnjem času vse bolj prepletata. Eden izmed razlogov, ki se v zadnjem desetletju vedno bolj pogosto pojavlja kot razlaga obsežnih tokov migracij, je ravno zaostrovanje okoljskih težav. Okoljski problemi, katerim lahko poleg že zgoraj naštetih dodamo še poplave, suše, izsekavanje tropskih gozdov ter širjenje puščave, predstavljajo pojav okoljske degradacije. Vsekakor pa ni smiselno govoriti le o naravnih katastrofah. Večina okoljske degradacije je namreč posredno ali neposredno človekovega (antropogenega) izvora.

Resna okoljska degradacija kot posledica prekomernega izkoriščanja narave in njenih virov lahko v določenih okoliščinah privede do prisilnih premikov prebivalstva ali

---

¹ Migracije oz. selitve Malačič (2000: 155-156) opredeljuje kot prostorske premike prebivalstva iz odselitvenega v priselitveno območje. Emigracije označujejo odselitve iz države, imigracije pa priselitve v državo.

prisilnih migracij. Prisilne migracije so tokovi beguncev ali notranje razseljenih oseb, ki so bili prisiljeni zapustiti svoje domove zaradi oboroženih konfliktov, naravnih katastrof, kemičnih ali jedrskih nesreč, lakote ali razvojnih projektov (FMO 2004).

Vsekakor pa stanje ni povsod enako: velik razkorak med razvitim svetovnim severom in nerazvitim svetovnim jugom se namreč kaže v dejstvu, da revne države veliko bolj občutijo spremembe, ki so posledica prekomernega izkoriščanja okolja. Prav slednje v želji po napredku in razvoju sorazmerno bolj zlorablajo okolje kot razvite države. Najrevnejši del prebivalstva v teh državah je sorazmerno bolj ogrožen kot najrevnejši segment prebivalstva v razvitem svetu, ker živi na poplavnih območjih, v revnih predmestnih četrtih ali na opustošenih pašnih površinah. Posledica prekomernega izkoriščanja okolja v imenu napredka je, da so ti ljudje velikokrat prisiljeni zapustiti svoje naravno življenjsko okolje ter se naseliti v mestih. Ker pa mesta niso dovolj infrastrukturno razvita, da bi nastanila hitro naraščajočo množico ljudi, se del prebivalstva odloči za odhod v tujino – v državo, kjer vidijo svetlejšo prihodnost in kjer so večinoma obravnavani kot ekonomski migranti. Da bi se zavarovale pred velikim prilivom tujega prebivalstva, nacionalne zakonodaje razvitega sveta sprejemajo vedno več migracijskih omejitev, kar običajno povzroči pojav nezakonitih migracij. Del te skupine ljudi je tudi v literaturi vedno pogosteje imenovan 'okoljski begunci'.

Okoljsko degradacijo mnogi avtorji vidijo kot vzrok večanja števila beguncev. Vendar pa ta vzročna zveza ne poteka le v smeri degradacija okolja–begunski tokovi, pač pa tudi obratno: če so begunski tokovi zelo obsežni, predstavljajo veliko preobremenitev gostujočega okolja ter njegovo degradacijo. S takšno sklenitvijo kroga se torej stanje precej zaplete in najti primerno rešitev na mednarodni ravni je ključnega pomena.

Hipoteza, ki bo vodila pričujoče diplomsko delo, je naslednja: položaj okoljskih beguncev v mednarodni skupnosti ni urejen. Prvi razlog za to je, da ni splošnega strinjanja glede izraza 'okoljski begunec'. Prav tako v mednarodni skupnosti ni zavedanja ali priznavanja okoljske degradacije kot enega izmed možnih vzrokov begunskih tokov. Iz takšnega neurejenega ali celo neobstoječega stanja sledi, da ni nobene podlage za

skupni pristop držav do okoljskih beguncev, zato tej kategoriji ljudi ni mogoče nuditi pravic ter zaščite, bi jim kot beguncem sicer pripadale.

Ker je izraz okoljski begunec razmeroma nov in je pojav tokov okoljskih beguncev malo raziskan, mi bodo pri osvetlitvi problema pomagala naslednja delovna vprašanja. V kakšnih okoliščinah sploh prihaja do pojava okoljskih beguncev? Vemo namreč, da ni nobena posledična zveza popolnoma 'čista' in da gre vedno za splet številnih okoliščin, ki na prvi pogled niso vedno vidne. Kakšen je odziv države, ko v njej pride do pojava okoljskih beguncev? Zakaj so okoljski begunci mednarodni problem? Kakšen je odziv mednarodne skupnosti? Kakšno je končno stanje ali možne rešitve v primerih, ko je do tokov okoljskih beguncev že prišlo? Na zastavljena vprašanja mi bodo pomagale odgovoriti tri študije primerov, obravnavane v osrednjem delu naloge.

Diplomsko delo je razdeljeno na osem poglavij. V prvem poglavju, uvodu, poskušam opredeliti pomen obravnavane teme za študij mednarodnih odnosov. Dejstvo je, da se v literaturi vedno pogosteje pojavlja vprašanje o družbenoekonomskih posledicah okoljske degradacije. Kažejo se predvsem v velikem številu prisilnih migrantov, ki pritiskajo na razvite države ali pa predstavljajo dodatno breme državam v razvoju.

V drugem poglavju obravnavano temo postavim v teoretični okvir. Osredotočila sem se na teorije, ki obravnavajo problem okoljske degradacije in se torej lahko ravno tako uporabijo za primer okoljskih beguncev kot posledice okoljske degradacije. Predvsem bo uporabljena teorija soodvisnosti v mednarodnih odnosih v povezavi s pomembno vlogo znanstvenika ter znanosti kot 'posredovalca opozoril' o dejanski grožnji, ki jo za mednarodno skupnost predstavljata okoljska degradacija in okoljski begunci. Teorija soodvisnosti namreč pojasni verižno vzročno zvezo med stanjem kateregakoli dela sistema, kot je mednarodni, s katerimkoli drugim delom istega sistema. Pojav prisilnih okoljskih migracij je, kot že pojasnjeno, kompleksen. Teorija soodvisnosti v mednarodnih odnosih to kompleksnost razume – z njeno pomočjo je mogoče povezati koncepte, ki so bili do sedaj večinoma nepovezani, kot je primer okoljske degradacije in iz nje izvirajočih begunskih tokov. Sprememba v rodnosti zemlje namreč pomembno

vpliva na kakovost življenja skupnosti, ki je od nje odvisna. Na ta način ta sprememba ne pomeni le lokalnega problema, pač pa se s pojavom migracij in begunstva z logiko snežne kepe spremeni v regionalni ter mednarodni problem.

Tretje poglavje je v celoti posvečeno opredelitvi temeljnih pojmov begunec in okoljski begunec. Natančna opredelitev teh dveh izrazov je ključnega pomena za razumevanje celotnega diplomskega dela. Begunec je namreč že uveljavljen mednarodnopravni termin, ki načeloma ne dopušča nadaljnjih interpretacij. Ravno zato je uvedba termina okoljski begunec sporna, saj prinaša zmedo na že urejeno mednarodnopravno področje. Cilj tretjega poglavja je ravno razmejitev teh dveh pojmov ter razlaga, zakaj sem se odločila za uporabo pojma okoljski begunec in ne okoljski migrant, ter kaj natančno ta pojem zajema. Večina avtorjev, ki ta pojem sprejema, izhaja s področja varnostnih ter ekoloških študij. Organizacije, ki so termin okoljski begunec uradno sprejele, so Mednarodna federacija Rdečega križa in Rdečega polmeseca (IFRC in RCS – *International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies*), UNEP (*United Nations Environmental Programme* – Program Združenih narodov za okolje) ter UNFPA (*United Nations Population Fund* – Sklad Združenih narodov za prebivalstvo), medtem ko glavne mednarodne organizacije s področja migracij ali begunskih politik, kot sta UNHCR (*United Nations High Commissioner for Refugees* – Visoki komisar Združenih narodov za begunce) in USCR (*United States Committee for Refugees* – Odbor Združenih držav Amerike za begunce) priznavajo okoljsko degradacijo kot enega izmed povzročiteljev prisilnih migracij, pa pojma okoljski begunec še niso sprejele.

V naslednjih treh poglavjih so analizirane tri študije primerov begunskih tokov, ki so jih povzročile ekološke razmere. Vsak primer posebej prikazuje poglobljeno vlogo okoljskih razmer v prisilnih migracijah: širjenje puščave, ki ga povzroča degradacija zemlje; dvig gladine morja, ki pomeni poplave v nekaterih svetovnih regijah ali celo izginotje določenih nizko ležečih obalnih ter otoških območij in celih otokov; ter z okoljskega vidika slabo načrtovani razvojni projekti, ki popolnoma spremenijo okolico. Namen teh treh poglavij je med drugim opozoriti na to, da gre v nekaterih specifičnih primerih za prisilne migracijske tokove ali begunske tokove. Okoljski problemi so stvar regije, ne

končajo se na nacionalnih mejah držav, zato je njihov študij smiseln v kontekstu regije. Vendar pa je v primeru prisilnih migracij, obravnavanih v tej nalogi, izredno težko meriti ali ocenjevati obstoj ali obseg pojava prisilnih migracij z vidika regije – zaradi že omenjenega splošnega nesprejetja skupne opredelitve skupine ljudi, ki jih ta naloga definira kot okoljske begunce, dejansko ni mogoče ugotoviti, kje so ali koliko jih je. Ta problem, ki je v večini držav, kjer do njega prihaja, opredeljen kot razselitev (v primeru naravnih katastrof) ali ekonomske migracije (v primeru migracij s podeželja v mesta ali tujino), je torej lažje obravnavati znotraj držav, saj izven le-teh, kot že povedano, ni mogoče najti nikakršnega podatka o njegovem obstoju. V diplomskem delu se izbrani primeri nahajajo znotraj držav, ki se soočajo s tremi velikimi aktualnimi primeri okoljske degradacije: Mehika, s perečim problemom degradacije zemlje, širjenjem puščave in velikim obsegom emigracij; Bangladeš, z občutljivim ekosistemom v bengalski delti, stalnim poplavljanjem in velikim problemom razselitve prebivalstva; ter Zambija in Zimbabve, kjer je bil na reki Zambezi zgrajen jez Kariba, ki je pomenil velike spremembe v življenju obrečnih domorodnih skupnosti. V vseh treh primerih je najprej analizirana oblika okoljske degradacije, njen obseg, njena povezava s prisilnimi migracijami ter obseg prisilnih migracij. Nadaljnja analiza je posvečena preverjanju delovnih vprašanj in hipoteze.

Zadnje poglavje je zaključek, kjer bo na podlagi ugotovitev iz študij obravnavanih primerov sprejeta ali ovržena hipoteza.

Glavna ovira pri izdelavi te naloge in tudi njena glavna omejitev je dejstvo, da se v strokovni literaturi o okoljskih beguncih največkrat govori na splošno. To pomeni, da avtorji omenjajo določeno okoljsko degradacijo ter navedejo nekaj primerov, kjer je po njihovem mnenju prišlo do prisilnih migracij. Taki opisi temeljijo večinoma na avtorjevi špekulaciji. Kot trdi Homer-Dixon (1991: 81), je okoljsko družbene sisteme izredno težko analizirati, saj jih označuje vrsta neodvisnih spremenljivk, ki so večinoma povezane prek interaktivnih, sinergičnih ter nelinearnih vzročnih zvez. Empirični podatki o teh povezavah in spremenljivkah so redko dostopni in odprti najrazličnejšim interpretacijam. Analiza te vrste sistemov pogosto pomeni povezovanje različnih

kategorij, ki se ponavadi raziskujejo neodvisno. Prav tako se večina avtorjev med sabo citira, saj o tem ni veliko literature. Kot pravilno ugotavlja Black (1998: 23), se v literaturi stalno govori o milijonih ljudi, ki se bodo morali razseliti zaradi okoljske degradacije, ki je posledica človeških dejanj, vendar nihče ne postreže s podrobno študijo, v kateri bi dokazal povezavo med okoljem, konfliktom in begunci. Zato sem se na podlagi prebrane literature ter podatkov, ki sem jih našla na svetovnem spletu, odločila za tri primere, v katerih naj bi prišlo do prisilnih okoljskih migracij zaradi okoljskih razmer, ki naj bi onemogočale življenje na teh območjih. Prav tako mi je v veliki meri pomagala podpora Stuarta M. Leidermana z Univerze New Hampshire (ZDA), ki mi je v procesu priprave diplomskega dela pomagal z usmeritvijo, viri ter opredelitvami.

V prvem tj. teoretičnem delu naloge uporabljam primerjalno-zgodovinsko analizo teorije okoljskega begunca. Iz konceptualne analize različnih avtorjev, ki so se in se še vedno s problemom ukvarjajo, sem najprej poskusila oblikovati enotno definicijo pojava. Ta metoda je tudi najpreglednejša za razumevanje razvoja koncepta okoljskega begunca. Osrednji del naloge je zasnovan primerjalno. Glavni del naloge so študije treh primerov, ki bodo ovrgle ali potrdile zastavljeno hipotezo. Vsi trije primeri so obravnavani na enak način, tj. sledijo istemu zaporedju: splošen oris problema, identifikacija vzroka begunskih tokov ter njegov razvoj. Problematika je proučena s pomočjo analize zakonodaje (torej primarnih virov) ter sekundarne literature. Študije primerov črpajo podatke predvsem z internetnih virov, statističnih podatkov ter poročil mednarodnih organizacij, vladnih agencij ter raziskovalnih inštitutov.

3. OKOLJSKI BEGUNCI IN TEORIJE MEDNARODNIH ODNOSOV

Države so po vestfalski 'ureditvi' neodvisne nosilke absolutne suverenosti, ločene z mejami in upoštevajo princip nevmešavanja v notranje zadeve drugih držav. Iz te perspektive so dejanja držav v mednarodnih odnosih odvisna od lastnih potreb po zaščiti ter maksimiziranju nacionalnih interesov. Zaradi tega ter zaradi anarhične narave mednarodnega sistema je prioriteta vsake države ohranjati lastno varnost ter zagotoviti svoje preživetje. O tem govori realistična teorija mednarodnih odnosov, ki trdi, da so države, kot pravi Huntington (1997: 33), edini in najpomembnejši akterji v mednarodnem sistemu. Odnos med njimi je anarhične narave; glavni vodilni principi so samopreživetje in varnost in zato maksimiziranje njihove moči. Če ena država opazi, da druga veča svojo moč in si to razlaga kot grožnjo, bo okrepila svoj obrambni sistem in/ali se povezala z drugimi državami. Realizem v primeru okoljskih problemov kot teorija nima pojasnjevalne vrednosti, saj vidi svet kot skupek teritorialno ločenih, medsebojno izključujočih se enot in ne kot širše okoljske regije ali sistem. Sistem je skupek elementov, ki so med seboj funkcionalno povezani. Vsak element v sistemu je funkcija ostalih elementov. Nobeden izmed elementov sistema ni osamljen ali izoliran. To pomeni, da sprememba v kateremkoli delu sistema vpliva na celoten sistem. Okolje pa je ravno to – sistem, ki se torej ne more končati na državni meji. Kot ugotavlja Homer-Dixon (1991: 82), teži realizem h klasificiranju okoljskih problemov v strukture konceptov, kot so 'država', 'suverenost', 'ozemlje', 'nacionalni interes' in 'ravnotežje moči', kar je lahko za razumevanje tega področja zavajajoče ter napačno. Warner (2000: 248) ugotavlja, da daje vestfalska paradigma prednost vojaški varnosti ter diplomatskim odnosom med državami (*high politics*) pred razvojem ali okoljem (*low politics*). Iz izbora prioritet je razvidno, da bodo države, ki nimajo rešenih problemov na ravni visoke politike, težko sodelovale na ravni nizke politike.

Bipolarni sistem, ki je zaznamoval celotno obdobje po drugi svetovni vojni in kjer je bilo razmerje moči natančno definirano, se je porušil. Kot opisuje Huntington (1997: 35), je to obdobje zaznamovano z zlomom vladnih avtoritet, razpadom držav, zaostritvijo plemenskih, etničnih ter verskih konfliktov, vzponom mednarodnih kriminalnih združb,

večanjem števila beguncev, širjenjem jedrskega orožja ter orožja množičnega uničenja, širjenjem terorizma in pobojev ter etničnega čiščenja. Tradicionalna hierarhija področij interesov akterjev v mednarodnem sistemu se je deloma spremenila, zato so prišle na dnevni red tudi teme, povezane s t. i. nizko politiko. Načelo nevmešavanja v notranje zadeve suverenih držav je postalo problematično, ko je postalo jasno, da se problemi znotraj držav lahko spremenijo v mednarodne konflikte in migracije (Warner 2000: 249). Obsežne migracije niso v interesu nobene države. Povečanje števila prebivalstva v povezavi z degradacijo zemlje lahko povzroči, kot pravi Homer-Dixon (1991: 77), valove okoljskih beguncev, ki bežijo iz svojih držav zaradi nevzdržnih situacij ter resno ogrozijo tako notranjo varnost ciljne države kot tudi mednarodno stabilnost na splošno.

Warner (2000: 259) v nadaljevanju pojasni svojo ugotovitev o varnosti ter stabilnosti v mednarodnem sistemu s trditvijo, da kar primanjkuje, niso viri, kot sta voda ali hrana, pač pa možnost nadzora nad njimi. Z mednarodno regulacijo dostopnih virov, predvsem obnovljivih, bi se zmanjšala grožnja konflikta pa tudi kaosa znotraj mednarodnega sistema. Za to pa je potrebno sodelovanje držav na regionalni ravni ter v primeru svetovnih okoljskih sprememb, kot so podnebne, tudi na globalni ravni. Svet je torej medsebojno odvisen, sodelovanje med državami pa neizbežno. Medsebojno odvisnost Russett in Starr (1996: 155) zelo preprosto definirata kot razmerje, v katerem bodo spremembe ali dogodki v posameznem delu sistema povzročili reakcijo ali znatne posledice v drugih delih sistema. Z vidika globalnega okolja je ta potreba po sodelovanju zaradi medsebojne odvisnosti nesporno nujna, saj določeno dejanje (na primer okoljska degradacija kot posledica človekovih dejanj) v eni državi lahko vpliva na okolje ne le v sosednjih državah pač pa celo v državah v povsem drugi regiji (kot je primer ozonske luknje, kislega dežja in okoljsko povzročenih migracij), saj je okolje, kot že povedano, sistem, ki ne priznava državnih meja. Vendar pa pomeni takšna zveza medsebojne odvisnosti med državami, kot trdita Keohane in Nye (2001: 8), vedno stroške, saj medsebojna odvisnost omejuje avtonomijo. Nemogoče pa je *a priori* vedeti, ali bodo dobički takšne zveze presegli njene stroške. Vendar pa je problem izračuna dobičkov ter stroškov določene povezave postranskega pomena, saj, kot ugotavlja Šabič (1997: 30), »države med seboj prosto sodelujejo in se povezujejo tudi na mednarodni ravni in

tembolj, če problem, ki ga je treba reševati, ogroža njih same. Večje kot so možne globalne posledice nereševanja določenega problema, manj je manevrskega prostora za /.../ razprave o tem, ali takšno sodelovanje prinaša /.../ dobičke.«

Haas (2002: 8) trdi, da večino globalnih okoljskih sistemov trenutno opredeljuje nelinearno, kompleksno vedenje v povezavi s kumulativnimi okoljskimi spremembami, ki imajo tako kratkoročne kot dolgoročne posledice. Pod takimi pogoji bodo tisti, ki odločajo, potrebovali vedno več informacij o naravi grožnje, o vplivu spremembe na sistem ter o vrsti meril za soočanje s takimi regionalnimi in globalnimi tveganji. Tako znanje Haas imenuje 'uporabno znanje', ki ga pojmuje kot ključnega pri oblikovanju mednarodne politike. 'Uporabno znanje' mora biti natančna informacija, ki se jo lahko uporabi v procesu odločanja. To znanje lahko vpliva na politično voljo držav ter njihovo zmožnost soočanja z okoljskimi problemi prek institucionalne ureditve sodelovanja, z izboljšanjem sposobnosti okoljskega načrtovanja in zaščite ter s povečanjem zanimanja vladnih uradnikov in elit o naravi, velikosti ter obsegu okoljskih problemov. Haas nadalje trdi (2002: 10), da lahko vsaka izmed teh znanstvenih funkcij, če je le primerno izpeljana, pripomore k učinkovitejšemu multilateralnemu okoljskemu upravljanju. Znanost je eden od najpomembnejših akterjev osveščanja ter posledično oblikovanja mreže mednarodnih politik. Haas veliko prostora posveča opisu izbora objektivnega, neodvisnega ter nepristranskega znanstvenika, ki naj bi prevzel vlogo osveščanja. Vendar je velik problem današnjega statusa okoljskih tem v mednarodnem prostoru ravno kredibilnost znanstvenikov ter znanosti na splošno. Kot primer lahko vzamemo razkol med znanstveniki in politiki v pogajanjih za Kjotski protokol o zmožnosti gozdov za absorpcijo in transformacijo ogljikovega dioksida ter ostalih emisij. Prav tako je težko najti soglasje o obsegu ter posledicah učinka tople grede in podnebnih sprememb. Haas (2002: 14) predlaga, da bi v takih primerih mednarodne vladne organizacije zagotavljale znanstvenikom nepristranskost in neodvisnost ter jim istočasno nudile kredibilnost. Vlogo nevladnih organizacij pa vidi, zaradi njihovega pomanjkanja kredibilnosti, predvsem v nadzorovanju izvajanja politik zaščite okolja.

Warner (2000: 260) trdi, da objektivna znanost ne obstaja. Sledi predpostavki Gramscijeve politične filozofije, češ da vloga znanstvenika ne more biti ločena od družbenega konteksta, v katerem ta deluje (Warner 2000: 250). Ugotavlja, da je »brezupno naivno trditi, da so akademske ideje ločene od globalne politike« (Warner 2000: 260). Nasprotno: simbioza med univerzitetnimi profesorji, vladami ter zasebnimi interesi je več kot očitna – zavedati se je namreč treba, da so mnoge raziskovalne inštitucije v veliki meri odvisne od zunanjega financiranja. (Ne)financiranje lahko torej pomembno vpliva na raziskovalno delo določene ustanove.

Realistična teorija je kot razlaga za mednarodno obravnavo okoljskih problemov torej neprimerna, saj opredeljuje globalni sistem kot skupek medsebojno ločenih enot, ki težko sodelujejo med seboj na področju, kjer izračun odnosa med dobičkom in stroški ni popolnoma jasen. Teorija medsebojne odvisnosti, kot jo podajata Keohane in Nye, je za osvetlitev problema, proučevanega v tej nalogi, veliko bolj primerna, saj upošteva pravo naravo mednarodnega sistema. Ravno ta pristop bo torej vodil pričujoče diplomsko delo, saj najbolje služi primeru, ki ga obravnava. Grožnja okoljskih problemov je namreč svetovnega obsega, kar zahteva sodelovanje med vsemi enotami v globalnem sistemu. Kot izredno pomemben dejavnik v mreži odnosov se pojavlja znanstvena skupnost, ki naj bi delovala kot oporna točka ter posrednik med parcialnimi interesi posameznih držav, kar je za obravnavani primer ključnega pomena, saj pravočasno opozorilo ali analiza določene degradacije lahko pomeni znatno zmanjšanje njenih posledic ne le v ekološkem smislu, pač pa predvsem kot preprečitev prisilnih migracij, do katerih bi lahko ta degradacija privedla. Za učinkovito delovanje te znanstvene skupnosti je ključnega pomena razvoj mreže mednarodnih vladnih ter nevladnih organizacij, ki delujejo neodvisno od vplivov nacionalnih političnih ter ekonomskih elit. Ravno odsotnost te neodvisnosti lahko pripelje do stanj, v katerih parcialni interesi držav, političnih elit ali celo gospodarstva prevladajo nad zaščito okolja in posledično zaščito človekovih pravic, kar se najbolje vidi v določenih primerih antropogene degradacije okolja, obravnavane v tej diplomski nalogi. Keohane in Nye (2001: 4) poudarjata, da sodobna svetovna politika ni nepretrgana mreža brez šivov, pač pa kolaž najrazličnejših odnosov. V takem svetu je težko najti en sam model, ki bi pojasnil vse situacije. Skrivnost razumevanja sodobnega

mednarodnega dogajanja leži v védenju, kateri pristop ali kombinacijo pristopov uporabiti v določenem primeru.

4. OPREDELITEV POJMOV BEGUNEC IN OKOLJSKI BEGUNEC

4.1 Begunec

Prisilne migracije v zgodovini niso bile redkost. Ljudje so velikokrat morali zapuščati svoje domove, da bi si zatočišče iskali drugje. Razlogi so bili različni, vendar so med najpogostejšimi preganjanje, oboroženi konflikt ter politično nasilje. Mnoga verstva poznajo koncepte, kot so azil, begunec, svetišče ter gostoljubnost do tistih ljudi, ki so morali bežati. Vendar vse do 20. stoletja ni prišlo do razvoja takšnih konceptov v univerzalne standarde za zaščito beguncev. Pomoč ter zaščita sta se dodeljevali *ad hoc*: lokalizirana je bila potreba in šele zatem so bila mobilizirana sredstva. Po prvi svetovni vojni je bil problem beguncev uvrščen na mednarodni dnevni red. Begunci so postali velik problem, zato so se države odločile, da bi jih bilo najučinkoviteje obravnavati na mednarodni ravni. Vendar je sistem reševanja begunskih vprašanj ostal tudi v okviru Društva narodov okoren in nestalen. Društvo narodov je imenovalo več Visokih komisarjev, ki naj bi se ukvarjali s takratnimi begunskimi žarišči, vendar se ni nobena izmed posameznih ureditev razvila v trajnejšo obliko delovanja ali celo v sporazum (UNHCR 2000: 1). Na podoben način so bila po drugi svetovni vojni ustanovljena ločena telesa, ki so se ukvarjala z različnimi skupinami beguncev, kot so bili evropski, palestinski ali korejski².

V mednarodni skupnosti do leta 1950 torej ni bilo nikakršne mreže ustanov, sistemov ali pravil, ki bi se ukvarjale z begunskim problemom na globalni ravni. Ključni sta bili leti 1950 in 1951 z ustanovitvijo urada Visokega komisarja za begunce in sprejetjem Konvencije OZN (Organizacija združenih narodov) o statusu beguncev (UNHCR 2000: 18). Ti dve instituciji sta skupaj pomenili prvi poizkus mednarodne skupnosti, da bi

---

² Za pomoč evropskim beguncem po 2. svetovni vojni je bila odgovoren Urad Združenih narodov za pomoč in rehabilitacijo (UNRRA – *UN Relief and Rehabilitation Administration*), ustanovljena leta 1943. Leta 1946 jo je nadomestila Mednarodna organizacija za begunce (IRO – *International Refugee Organisation*), ki je prenehala s svojim delovanjem z ustanovitvijo UNHCR. Za palestinske begunce je odgovorna Agencija Združenih narodov za pomoč palestinskim beguncem na Bližnjem vzhodu (UNRWA – *The UN Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East*), za begunce korejske vojne pa je bila odgovorna Agencija Združenih narodov za obnovo Koreje (UNKRA – *UN Korean Reconstruction Agency*) (UNHCR 2005: 7).

ustvarila formalno strukturo, ki bi skrbela za begunsko problematiko v skladu z mednarodnim pravom.

4.1.1 Konvencija Organizacije združenih narodov o statusu beguncev iz leta 1951 ter Protokol iz leta 1967

S konvencijo OZN o statusu beguncev iz leta 1951 (*Convention Relating to the Status of Refugees* (22. 4. 1954) 189 UNTS 137; v nadaljevanju Konvencija) so bili položeni prvi temelji oblikovanja mednarodnih pravil na področju problematike beguncev. Konvencija je bila sprejeta na Konferenci Združenih narodov o statusu beguncev ter oseb brez državljanstva julija 1951 v Ženevi. Konvencija določa pravice in dolžnosti beguncev ter dolžnosti držav do slednjih. Postavlja tudi mednarodne standarde o ravnanju z begunci. Določa njihove pravice na področjih zaposlovanja, izobrazbe, stanovanja, pravice gibanja, dostopa do sodišča, naturalizacije ter zaščito pred vrnitvijo v državo, kjer bi bili lahko preganjani. Pomembna pridobitev Konvencije je načelo nevračanja (*non-refoulement*), po katerem države ne smejo vrniti prosilca azila v državo, kjer zanj obstaja resna in utemeljena grožnja preganjanja (čl. 33 Konvencije). Konvencija opredeljuje begunca in s tem postavi prvo mednarodnopravno veljavno definicijo begunca, ki – s popravkom Protokola iz leta 1967 (*Protocol Relating to the Status of Refugees* (4. 10. 1967) 606 UNTS 267; v nadaljevanju Protokol) – velja v mednarodni skupnosti še danes. Begunce definira kot ljudi, ki se nahajajo »izven svoje države zaradi utemeljenega strahu pred preganjanjem na podlagi rase, vere, narodnosti, članstva v določeni družbeni skupini ali političnega prepričanja« (čl. 1/A/2 Konvencije).

Konvencija OZN o beguncih je nastala v specifičnih okoliščinah povojne Evrope, ko so milijoni razseljenih ljudi zaradi posledic druge svetovne vojne ostali brez pravnega statusa. Konvencija je želela definirati pravice razseljenih oseb ter dolžnosti držav, ki so jih gostile. Besedilo Konvencije je zastavljeno, kot da je to enkratna naloga: nanaša se samo na »dogodke, ki so se zgodili pred 1. januarjem 1951« (čl. 1/B/1 Konvencije) in države so dobile možnost izbire, da se konvencija nanaša samo na Evropo (čl. 1/B/1 Konvencije).

Geografska in časovna omejitev Konvencije OZN iz leta 1951 se je pri kolektivnem reševanju begunskih problemov v svetu izkazala kot resen zaviralni faktor. Protokol iz leta 1967 je razširil cilj Konvencije s tem, da je odstranil klavzulo o geografski ter časovni omejitvi (razen v primeru, ko so države to eksplicitno želele ohraniti) (čl. 1/2 Protokola). Opredelitev begunca zdaj zajema ne le preganjanega posameznika, pač pa tudi skupino ljudi, ki je zbežala pred nevarnimi okoliščinami. Pomemben prispevek k takšnem pojmovanju je prišel iz nekdanje Organizacije afriške enotnosti (OAE), danes Afriške unije (AU), ki je leta 1969 sprejela svojo Konvencijo o beguncih (UNHCR 2000: 6). Ta sporazum je prevzel že obstoječo definicijo begunca in ji dodal še naslednjo opredelitev (čl. 1/2 Konvencije OAE): begunec je tudi »vsaka oseba, ki je prisiljena zapustiti svoj dom in si iskati zatočišče izven svoje domovine ali države, kjer je živela, zaradi zunanje agresije, okupacije, tuje dominacije ali dogodkov, ki resno ogrožajo javni red v kateremkoli delu države ali v celotni državi« (UNHCR 2000: 6).

Glede na trenutno begunsko stanje v mednarodni skupnosti je obravnava Konvencije OAE o beguncih primernejša, ker vsebuje več vzrokov, ki upravičujejo zakoniti status begunca. Vključitev »dogodkov, ki ogrožajo javni red v kateremkoli delu države ali v celotni državi« dovoljuje več interpretacij o možnih povodih, ki pripeljejo ljudi do prisilnih migracij. Definicija OZN je v tem smislu izredno ozka in ne dopušča nikakršne interpretacije 'ostalih' vzrokov. Vendar pa niti definicija OAE niti opredelitev OZN ne zadoščata današnjemu stanju beguncev in njihovim potrebam v mednarodni skupnosti.

4.1.2 Vprašljivost definicije

Prvi problem definicije, kot jo podaja Konvencija OZN o statusu begunca, je praksa priznavanja beguncev, ki je predvsem stvar gostujočih držav. Te Konvencijo in Protokol interpretirajo na različne načine. V Afriki in Latinski Ameriki npr. podpisnice Konvencije OAE o beguncih in Deklaracije iz Kartagene Organizacije ameriških držav (OAD) iz leta 1984 uporabljajo drugačni definiciji begunca. Definicija OAE, kot že povedano, vključuje tiste, ki so bili prisiljeni zapustiti svojo državo zaradi zunanje

agresije, okupacije ali dominacije (čl. 1/2 Konvencije OAE), medtem ko definicija OAD upošteva kot razlog pobega tudi notranji konflikt ali množično kršenje človekovih pravic (UNHCR 2000: 132).

Istočasno obstaja velika razlika v ugotavljanju statusa begunca med razvitimi (predvsem evropskimi državami) in državami v razvoju. V slednjih je namreč normalno sprejemati begunske tokove *en masse*, tj. begunski status dobi skupina ljudi, ki se premakne čez državno mejo, medtem ko je v t. i. zahodnih državah navada ugotavljanja begunskega statusa predvsem na individualni podlagi – vsak prosilec azila mora posebej dokazati, da so ga preganjali, preden mu je dodeljen status begunca (Black 1993: 7–8).

Problema definicije sta torej predvsem dva: za posamezno razseljeno osebo je pomembna jasna odločitev o tem, kakšen status naj bi ji bil dan v novem, gostujočem okolju. Glede na to, da je stanje v končni odločitvi odvisno od države zatočišča, je oseba z istimi razlogi za beg v različnih državah obravnavana drugače, tj. kot nezakoniti imigrant ali begunec s pravico do zatočišča. Drugi problem pa je pomanjkljivost definicije. Opredelevitev se v današnji mednarodni skupnosti, kjer se možnosti za beg ali prisilno razselitev ne omejujejo le na politične ali vojaške razloge, neprimerna. Migracijski tokovi so kompleksnejši in čeprav je nasilje še vedno najpomembnejši razlog za beg, obstajajo še drugi, ki ravno tako pomenijo veliko grožnjo človekovemu življenju ter preživetju celotne skupnosti. Vprašanje, kdo je in kdo ni begunec, ima zelo velik pomen predvsem za razseljene ljudi, saj je od odgovora nanj odvisna stopnja pomoči in zaščite, ki je bodo deležni. Prav tako pa je od tega odvisen njihov dolgoročni status.

4.1.3 Vodilna načela o notranji razselitvi Visokega komisarja Združenih narodov za človekove pravice iz leta 1998

Zaradi vedno večje prisotnosti t. i. notranje razseljenih oseb se je v mednarodni skupnosti začela razvijati zavest in potreba po njihovi identifikaciji in opredelitvi. Notranje razseljene osebe so v uvodu Vodilnih načel o notranji razselitvi, ki jih je sprejel UNHCHR (*United Nations High Commissioner for Human Rights* – Visoki komisar

Združenih narodov za človekove pravice) leta 1998 (E/CN.4/1998/53/Add.2) opredeljene kot »osebe ali skupine ljudi, ki so bile prisiljene zbežati ali zapustiti svoje domove ali svoje prebivališče, da bi se izognile posledicam oboroženega konflikta, grožnjam vsesplošnega nasilja, kršitvam človekovih pravic, naravnim ali od človeka povzročenim katastrofam in ki niso prestopile mednarodno priznane državne meje«. Glavna razlika med beguncem in notranje razseljeno osebo je mednarodnopravni status. Medtem ko je begunec deležen posebne mednarodne zaščite, ker je izgubil zaščito svoje države, je notranje razseljena oseba teoretično ni izgubila in je po notranjem pravu še vedno deležna vseh pravic in dolžnosti, ki ji jih mora zagotoviti njena država. Načela naštevajo pravice in zagotavljajo zaščito notranje razseljenih oseb v vseh fazah njihove razselitve. Zagotavljajo zaščito pred samovoljno razselitvijo, nudijo temelj za varstvo in pomoč med procesom razseljevanja ter zagotavljajo temelj za njihovo varno vrnitev na prvotno območje ter reintegracijo. Načelo 15 Vodilnih načel o notranji razselitvi razseljenim osebam zagotavlja pravico do iskanja varnega zatočišča v kateremkoli delu države, pravico, da zapustijo državo, da zaprosijo za zatočišče v drugi državi ter pravico do nevrčanja na zapuščeno območje, če to predstavlja zanje posebno nevarnost.³ Listina opredeljuje tudi problem humanitarne pomoči notranje razseljenim osebam in odnos med pomočjo ter zaščito. 25. načelo Vodilnih načel o notranji razselitvi pravi, da je država nosilka glavne odgovornosti za humanitarne pomoči. Načelo 28 pa državo obvezuje za ponovno vzpostavitev normalnih razmer, ki naj bi notranje razseljenim osebam omogočile varno ter dostojanstveno vrnitev na svoje domove.

Listina ni mednarodnopravno zavezujoča, vendar v svoji vsebini sledi načelom humanitarnega prava, prava človekovih pravic ter begunskega prava. Pomeni poskus mednarodne skupnosti opredeliti problem teh ljudi, ki v mednarodnem pravu do sedaj še niso bili opredeljeni, saj so načeloma notranji problem vsake države posebej. Ta načela prvič v mednarodnem kontekstu omenjajo ljudi, ki jih obravnava ta naloga, saj v svojo opredelitev vključijo tudi tiste segmente prebivalstva, ki so morali bežati iz nepolitičnih razlogov, kot so naravne katastrofe. Načela bi torej lahko predstavljala temelj za

---

³ Pravica do nevrčanja na zapuščeno območje kaže ujemanje z že uveljavljenim načelom mednarodnega prava o nevrčanju (*non-refoulement*) beguncev na območja, kjer bi bilo njihovo življenje ogroženo.

reševanje problema okoljskih beguncev na mednarodni ravni, čeprav ne gre pozabiti, da je dokument, kot že poudarjeno, pravno nezavezujoč in nima nikakršnih materialnih posledic za obravnavano skupino ljudi.

4.1.4 Mednarodnopravni okvir zaščite domorodnega prebivalstva v primeru razselitve

V mednarodnem pravu imajo domorodna ljudstva ter manjšine enake temeljne pravice in svoboščine kot ostali ljudje. Poleg tega se je razvil poseben sklop predpisov, ki jim zagotavlja ter ščiti posebne pravice. Kot najpomembnejša pravica na tem področju je pravica domorodnih ljudstev do lastništva, nadzorovanja ter upravljanja s svojim tradicionalnim ozemljem, zemljo ter viri. Zagotavlja jo Konvencija ILO (*International Labour Organization* – Mednarodna organizacija za delo) št. 107 o domorodnih in plemenskih ljudstvih iz leta 1957 ter razširjena Konvencija ILO št. 169 o domorodnih in plemenskih ljudstvih iz leta 1989 (ILO 2003: 34). Člena 14 in 15 Konvencije ILO št. 169 priznavata pravico do lastništva ter zaščite tradicionalnih ozemelj s strani države ter pravico do uporabe, upravljanja in ohranjanja virov (ILO 2003: 96–97). Konvencija ILO št. 107 v svojem 12. členu prepoveduje preselitev ljudstev razen zaradi zaščite nacionalne varnosti, ekonomskega razvoja in njihovega zdravja. Konvencija ILO št. 169 v 16. členu prepoveduje preseljevanje razen v posebnih primerih ter samo z njihovo vnaprejšnjo privolitvijo ter narekuje nujno vrnitev ljudstev na prvotno ozemlje, ko je razlog za preselitev mimo (ILO 2003: 97).

Osutek deklaracije OZN o pravicah domorodnih ljudstev iz leta 1994 (UNHCHR 1994) v 26. členu zagotavlja pravico do lastništva, razvoja, nadzora in uporabe zemlje ter ozemlja vključno z vsem okoljem ter pravico do državne zaščite pred kakršnim koli vmešavanjem pri izvajanju te pravice. V 7. členu prepoveduje razlastitev ter kakršno koli obliko nasilne preselitve. Člen 27 priznava pravico do povrnitve zemlje, ozemlja ter virov, ki so jim bili odvzeti, okupirani ali poškodovani brez njihove vnaprejšnje privolitve.

Posebna obravnava domorodnih ljudstev ter manjšin v primeru prisilnih razselitev je ključnega pomena, saj so največkrat ravno te skupine ljudi najbolj zapostavljene, ko pride do kakršnih koli načrtov na njihovem ozemlju. Mnoge države velikokrat kršijo njihove temeljne pravice s slabim osveščanjem ali nepriznavanjem njihove drugačnosti. V primeru prisilnih migracij so ravno domorodna ljudstva tisti segment prebivalstva, ki se ga praviloma ignorira predvsem pri načrtovanju razvojnih projektov.

4.2 Okoljski begunec

4.2.1 Razvoj koncepta

Večina avtorjev (npr. Leiderman, 2000; Lonergan 1998: 7; Jacobson 1988; Myers 1995) v svojih delih trdi, da ima izraz 'okoljski begunec' svoj začetek v El-Hinnawijevi publikaciji iz leta 1985. Drugi (Black 1998) priznavajo tudi prejšnjo opredelitev, ki sta jo v poročilu za *Earthscan* podala Timberlake in Tinker (1984). Čeprav je El-Hinnawijeva študija prva, ki je povezala vse poglede termina in ga sistematsko obdelala, je izraz 'ekološko razseljene osebe' uporabil že William Vogt leta 1949 v svoji knjigi *Road to Survival*⁴. Zаметke koncepta pa lahko iščemo tudi v maltuzijanski literaturi, in sicer v ideji o rasti prebivalstva kot glavnem vzroku za prisilne migracije (Saunders 2001: 218).

Čeprav v literaturi ni enotne definicije okoljskega begunca, se pojavljajo mnoga ugibanja o tem, koliko je trenutno okoljskih beguncev v svetu. Skupno vsem, ki se ukvarjajo s to problematiko in priznavajo uporabo pojma 'okoljski begunec', je ocena, da gre za milijone razseljenih ljudi, ki so resno ogroženi in pritiskajo na gostujoče regije in zato predstavljajo varnostni problem (Black 1998: 23). Večini definicij je skupno splošno stališče, da nepravilno ravnanje z okoljem oziroma njegovo prekomerno izkoriščanje

---

⁴ Vogt je prvi, ki v svoji literaturi omeni pojav okoljskih beguncev, 'ekološko razseljene osebe' so, kot jih opisuje Vogt (Saunders 2000: 223), kmetje, ki bežijo pred osiromašeno zemljo, uničenimi gozdovi in območji, ki so bila pretirano uporabljena za pašo. So razseljene osebe »v mnogo bolj resnem smislu kot par sto tisoč ljudi v evropskih begunskih taboriščih. Razseljeni so v ekološkem smislu. Lahko se nahranijo in oblečejo, zagotovijo hrano, blago, oglje in les mestom. Vendar s tem uničujejo gozdove, sprožajo erozijo zemlje, iztrebljajo divje živali, izzivajo poplave... Milijone teh ljudi je treba premakniti z degradiranih območij, iz uničenih gozdov, s pretirano pašnih območij – sicer bodo še znižali življenjski standard v državah, kjer se nahajajo«.

vodita v progresivno izrabljanje virov in nadalje prispevata k dramatičnemu (in nenamernemu) kolapsu okolja, s tem pa do neprostovoljnih selitev tam živečega prebivalstva.

Prvi poskus opredelitve okoljskih beguncev je definicija Timberlakea in Tinkerja (1984: 21), ki pravi, da so okoljski begunci tisti, »ki bežijo pred okoljsko degradacijo, ki spodkopava njihovo zmožnost preživetja v njihovem izvornem okolju«. S tem so postavljeni začetki neposrednega povezovanja okoljske degradacije, nerazvitosti, konflikta in vojne v začetku osemdesetih let 20. stoletja (Saunders 2000: 233).

Vendar pa je najbolj razširjena in največkrat citirana definicija okoljskega begunca El-Hinnawijeva (1985: 4) opredelitev, v kateri trdi, da bi v širšem smislu lahko vsakega razseljenega človeka opredelili kot okoljskega begunca, saj je bil prisiljen zapustiti svoj prvotni habitat, da bi ubežal nevarnosti in/ali našel boljšo kakovost življenja. Vendar opredelitev zoži na naslednjo trditev: »Okoljski begunci so ljudje, ki so bili prisiljeni zapustiti svoj tradicionalni habitat (začasno ali trajno) zaradi očitnih okoljskih sprememb (naravnih ali antropogenih), ki so ogrozile njihovo eksistenco in/ali resno vplivale na kakovost njihovega življenja« (El-Hinnawi 1985: 4). Okoljska sprememba v tej definiciji pomeni fizične, kemične ali/in biološke spremembe v ekosistemu (ali osnovnih virih), ki ta ekosistem naredijo začasno ali stalno neprimeren za človeško življenje (El-Hinnawi 1985: 4). Po tej definiciji ljudje, ki so razseljeni zaradi političnih razlogov ali državljanskih vojn ter migranti, ki iščejo boljše službe iz zgolj ekonomskih razlogov, niso okoljski begunci. To opredelitev je podprl tudi UNEP in je torej izražala stališče te organizacije do problema t. i. okoljske razseljenosti.

Leta 2003 je v Poročilu o svetovnih katastrofah, ki ga izdajata Mednarodna zveza Rdečega križa in Združenje Rdečega polmeseca (IFRC in RCS 2003), zaslediti, da je poleg ostalih migrantov v svetu 25 milijonov okoljskih beguncev, ki so bili prisiljeni zapustiti svoje domove zaradi naravnih nesreč ali razvojnih projektov, kot so gradnja jezov ali cest. Vir tega poročila je raziskava Inštituta za podnebje (*The Climate Institute*), ki jo je opravil Norman Myers; v poročilu definira okoljske begunce kot migrante, ki

iščejo pomoč drugje, ker »si zaradi okoljskih dejavnikov nenavadnega obsega, kot so suša, širjenje puščave, izsekavanje gozdov, erozija zemlje, pomanjkanje vode in podnebne spremembe, ter tudi naravne katastrofe, kot so cikloni, nenadne nevihte in poplave ne morejo več zagotoviti varnega življenja v svojem tradicionalnem okolju« (Myers in Kent 1995: 18–19).

Myers napoveduje, da se bo do leta 2010 število okoljskih beguncev podvojilo. V primeru, da bo segrevanje zemlje povzročilo dvig gladine morja, se lahko njihovo število dvigne na 150 milijonov do leta 2050, kar bi pomenilo, da bi okoljski begunci predstavljali najštevilčnejšo kategorijo beguncev, veliko večjo kot tradicionalno, s Konvencijo OZN o statusu begunca, opredeljeno kategorijo (Myers in Kent 1995: 13).

4.2.2 Kritika termina

Področje povezave med okoljskimi spremembami in prisilnimi migracijami je še vedno (pre)malo raziskano. Vsem definicijam je skupno zavedanje, da izrazite okoljske spremembe lahko vplivajo na sile, ki so povezane s prisilnimi migracijskimi tokovi, kar vsekakor uvrsti okolje v kontekst okoliščin, ki povzročajo prisilne migracije (Lonergan 1998: 8). Vendar pa je njihov ekskluziven vpliv na begunske tokove še vedno težko dokazati.

Termin 'okoljski begunec' je v očeh nekaterih avtorjev problematičen tako z definicijskega kot tudi z vsebinskega vidika. Najprej moti dejstvo, da je ocena števila okoljskih beguncev nepreverjena in zato nikoli natančna. Večina že omenjenih avtorjev o obsegu begunskih tokov špekulira, kar pomeni, da empiričnih dokazov ni – teh pa ni, ker ni splošno sprejete definicije okoljskega begunca, na katero bi se lahko raziskave oprle.

Drugi problem je dejstvo, da mnogi avtorji nekritično povezujejo okoljsko degradacijo z razselitvijo prebivalstva. Iz tega moremo implicitno sklepati, da lahko okoljsko degradacijo – kot možen vzrok za razselitev prebivalstva – ločimo od ostalih, tj. socialnih, ekonomskih ali političnih dejavnikov. Pomembno se je zavedati, da

degradacija okolja ni družbeno in prostorsko nevtralen konstrukt; samo skozi razumevanje okolja v širšem političnem in kulturnem kontekstu regije ali države lahko razumemo vlogo, ki jo ta igra v razselitvi prebivalstva (Loneragan 1998: 8). Težko je torej osamiti vpliv okolja, razen seveda ko gre za naravne katastrofe, ko morajo ljudje bežati, saj je njihovo življenje neposredno ogroženo, pa še takrat je ključnega pomena, v kateri državi se ti ljudje nahajajo. Nekatere države imajo namreč mehanizme za zaščito prebivalstva dobro razvite, medtem ko drugim primanjkuje osnovnih materialnih in ostalih sredstev, da bi se soočile z izrazito spremembo okolja.

Tretja težava je v projekcijah, ki so v svojih napovedih precej površne, saj povečini ne upoštevajo načinov prilagoditve ali kulturnih navad v regiji. V določenih okoliščinah se posamezne kulture odzivajo na okoljske spremembe na kulturno specifičen način. Migracija je lahko le eden izmed odgovorov ali reakcij na spremembo⁵ (Black 1998: 31).

McGregor (1993: 158) opozarja, da ne obstaja pravna podlaga za uporabo pojma 'okoljski begunec'. Ne gre le za to, da je ta pojem v konfliktnem nasprotju z definicijo, ki je bila zapisana v Konvenciji o statusu begunca iz leta 1951 in Protokolu iz leta 1967, pač pa celo ogroža trenutne poskuse uporabe širših kriterijev (v smislu človekovih pravic) za opredelitev begunskega statusa. V sedanjem mednarodnopravnem sistemu so begunci deležni večje zaščite kot žrtve katastrof. Pravne dolžnosti držav, ki begunce gostijo, so jasno definirane. Manj jasno pa so definirane dolžnosti držav do ljudi, ki so humanitarne pomoči nujno potrebni zaradi drugih razlogov. Uporaba pojma 'okoljski begunec' pomeni nevarnost spodkopavanja pravne definicije pojma 'begunec' (kot je opredeljen v Konvenciji in Protokolu), kar bi nadalje lahko privedlo do uporabe najmanjšega skupnega

---

⁵ V študiji reakcij na poplave v Bangladešu sta Haque in Zaman (1993: 102) izpostavila dejstvo, da obstaja širok spekter prilagoditvenih odgovorov lokalnih prebivalstev na poplave. Ti vključujejo napovedovanje, uporabo opozorilnih sistemov, zavarovanja v primeru poplav, povračilo stroškov in poskuse rehabilitacije okolja. Zanimivo je to, da v nasprotju s splošno zahodno percepcijo poplave kot zgolj destruktivnega pojava, prebivalstvo v Bangladešu poplavi pripisuje tako pozitivne kot negativne lastnosti. Zaman (Black 1998: 31) je v eni izmed svojih zgodnejših raziskav opisal, kako v Bangladešu pojmujejo poplavo v pozitivnem smislu, če se v primeru, da je določena zemlja poplavljena, nekje drugje pojavi druga zemlja, ki jo lahko takoj uporabijo. Kot posledica takega razmišljanja Black (1998: 31) ugotavlja, da je bilo v Zamanovi študiji 61 % populacije v delti razseljene, vendar pa se je 90 % teh ljudi preselilo manj kot 3 km stran od izvirne lokacije.

imenovalca za opredeljevanje beguncev. Ker 'okoljski' lahko pomeni sfero zunaj politike, lahko uporaba termina 'okoljski begunec' privede do tega, da bodo države te ljudi opredeljevale na isti način kot ekonomske migrante, kar bi seveda zmanjšalo njihove obveznosti do teh ljudi (McGregor 1993: 162). Uporaba pojma 'okoljski begunec' vnaša tudi negotovost na področje pomoči: kdo je pristojen za pomoč in kakšna naj bo ta pomoč⁶.

4.2.3 Delovna opredelitev

Vsem opredelitvam je, kot že povedano, skupno dejstvo, da lahko skrajna degradacija okolja prisili ljudi, da iščejo alternativne rešitve. Med njimi je tudi odločitev za odhod v primeru, da je okolje nesposobno zadovoljiti osnovne potrebe človeka za preživetje. Kot delovno definicijo pojma 'okoljski begunec' bom v tej nalogi uporabila opredelitvi El-Hinnawija in Myersa. Okoljski begunec je torej oseba, ki je bila prisiljena zapustiti svoj tradicionalni habitat (začasno ali trajno) zaradi očitnih okoljskih sprememb (naravnih ali antropogenih), ki so ogrozile njegovo eksistenco in/ali resno vplivale na kakovost njegovega življenja. Kot očitne okoljske spremembe lahko smatramo sušo, širjenje puščave, izsekavanje gozdov, erozijo zemlje, pomanjkanje vode in podnebne spremembe ter tudi naravne katastrofe, kot so cikloni, nenadne nevihte in poplave. Razlog za uporabo ravno te opredelitve je njena jasnost in preciznost. Opredelitev namreč povzema vse bistvene lastnosti okoljskega begunca ter jasno opredeli vzroke, ki do takšnega stanja privedejo. Poudariti je tudi treba, da v veliko primerih, ko pride do tokov okoljskih beguncev, države ne morejo ali nočejo zaščititi svojega prebivalstva in da jim zaščita osnovnih človekovih pravic, ki bi je morali biti deležni kot državljani, v svoji lastni državi ni zagotovljena.

---

⁶ Za mednarodno pomoč ter zaščito beguncev je zadolžen UNHCR. Pomoč ter krizno načrtovanje pa se koordinira preko UNDRO (*United Nations Disaster Relief Organisation* – Organizacija Združenih narodov za pomoč v nesrečah), največkrat skozi lokalne pisarne UNDP (*United Nations Development Programme* – Program Združenih narodov za razvoj). V Memorandumu med UNDRO in UNHCR iz leta 1978 sta se organizaciji sporazumeli o delitvi pristojnosti: odgovornost za koordinacijo materialne pomoči ljudem, ki so bili prisiljeni zapustiti svoje domove kot rezultat ali previdnostni ukrep pred posledicami naravnih ali drugih katastrof, kot so potresi, vulkanski izbruhi, suše, poplave, neurja ali epidemije ter tudi zračne, morske, industrijske ali jedrske nesreče je prevzel UNDRO, vse ostalo je pristojnost UNHCR (McGregor 1993: 162).

V skladu z zgornjo definicijo in za lažjo obravnavo študije primerov se bom v naslednjem delu posvetila natančnejši opredelitvi pojavnih oblik okoljskega begunca.

4.2.4 Tipologija okoljskih beguncev

El-Hinnawi (1985: 4–5) razlikuje tri glavne kategorije okoljskih beguncev:

- Ljudje, ki so bili začasno razseljeni zaradi okoljske spremembe. Ko je okoljska sprememba mimo in je okolje rehabilitirano, tj. povrnjeno v prvotno stanje, se ljudje vrnejo. Vzrok te razselitve so naravne katastrofe, kot so potresi, cikloni ali ekološke nesreče (npr. industrijska nesreča, ki je povzročila začasno okoljsko spremembo).
- Ljudje, ki so za stalno razseljeni in se naselijo na novem območju zaradi posledic trajnih sprememb (največkrat antropogenih) v njihovem izvornem habitatu (npr. gradnja jezov in posledično nastajanje jezer, ki preplavijo vasi).
- Ljudje, ki morajo zapustiti svoj originalni habitat, ker si ne morejo privoščiti njegove obnovitve zaradi progresivne degradacije osnovnih virov. Največkrat gre za prebivalce držav v razvoju, predvsem male kmete, ki zapuščajo svoje domove, ker njihova zemlja ne rodi več zaradi npr. salinizacije.

Mednarodna organizacija za migracije (IOM – *International Organization for Migrations*) in Skupina za begunsko politiko (RPG – *Refugee Policy Group*) (IOM in RPG 1992) priznavata okoljske vzroke kot ene izmed razlogov za 'okoljsko razselitev'. Na podlagi tega sta razvila naslednjo tipologijo vzrokov za ta pojav:

- nenadni vzroki za razselitev z možnostjo vrnitve (npr. poplave ali potresi);
- nenadni vzroki za razselitev brez možnosti vrnitve (npr. vulkanski izbruhi);

- postopno razvijajoči se vzroki za razselitev z možnostjo vrnitve (npr. izsekavanje gozdov in ponovno pogozdovanje);
- postopni predvidljivi vzroki za razselitev (na primer razselitev, ki jo povzročijo veliki razvojni projekti) brez možnosti vrnitve kot posledica človeških dejanj;
- postopno razvijajoči se vzroki za razselitev brez možnosti vrnitve zaradi naravnega stanja na tem območju (npr. salinizacija zemlje) (IOM 1992: 336).

Po tej tipologiji je razlika med migrantom in beguncem odvisna od stopnje zaščite, ki je deležna razseljena oseba. Zadnje čase je najbolj upoštevana ravno ta najnovejša tipologija IOM, ki uporablja razdelitev na šest kategorij, vendar na splošno ločuje med 'naravnimi' in 'človeškimi' vzroki razselitve (Black 1998: 15). Za našo razpravo je najbolj smiselna groba razdelitev med antropogene vzroke za migracije ter naravne katastrofe, saj vse tri študije obravnavajo spremembe okolja, ki so posredno ali neposredno antropogene. Gre namreč za okoljske probleme, ki so neposredna posledica človeškega poseganja v okolje (kot je primer degradacije zemlje ter razvojnih projektov) ali posrednega poseganja v okolje (kot je primer dviga gladine morja).

5. OKOLJE IN PRISILNE MIGRACIJE

V prejšnjem poglavju sem obravnavala predvsem vprašanje opredelitve okoljskih beguncev. V tem poglavju pa se zastavljata dve novi vprašanji: (1) ali obstaja neposredna povezava med okoljem in prisilnimi migracijami, kar posledično pripelje do pojava okoljskih beguncev, in (2) ali obstajajo resnični pojavi okoljskih beguncev.

5.1 Okolje v kontekstu prisilnih migracij

Vpliv okolja na migracije je težko ugotavljati, ker strokovna literatura zelo široko obravnava in/ali definira okolje. Longeran (1998: 8) kategorizira okoljske pritiske na sledeči način:

- Naravne katastrofe, kot so poplave, vulkanski izbruhi in potresi ter do določene mere tudi suše, saj imajo podoben učinek, kljub temu da je njihov vpliv počasnejši. Zanje je značilno hitro napredovanje in njihova uničujoča moč se kaže predvsem v velikem številu ogroženih ljudi v regiji. Najbolj so prizadeti revni ljudje v državah v razvoju.
- Kumulativne spremembe ali počasne spremembe so navadno naravni procesi, ki se odvijajo počasi in jih pospešujejo človeške dejavnosti. Gre za izsekavanje gozdov, degradacijo zemlje, erozijo, salinizacijo, naplavljanje, poplavljanje, širjenje puščave in segrevanje podnebja⁷.
- Naključne spremembe in industrijske nesreče: gre na primer za kemično industrijo in transport ter nesreče jedrskih reaktorjev. Najbolj znana primera sta Černobil v bivši

---

⁷ Antropogena degradacija zemlje je na primer dejavnik, ki neposredno vpliva na gospodarsko stanje predvsem kmetijskih področij. Ravno tako lahko na takšno stanje vpliva dostop do vode. Vendar se vseeno postavlja vprašanje, ali lahko ta dva dejavnika sama po sebi povzročita prisilne migracije. Povezava je precej posredna, saj so v večini primerov prisotni tudi velika rast prebivalstva, ekonomska recesija, neprimerna porazdelitev virov in pomanjkanje institucionalne podpore ogroženemu delu prebivalstva (Longeran 1998: 9).

Sovjetski zvezi leta 1986 in nesreča v Bhopalu leta 1987.⁸ Med letoma 1986 in 1992 se je zgodilo v svetu več kot 75 večjih kemičnih nesreč, v katerih je umrlo približno 4.000 ljudi, poškodovanih je bilo več kot 62.000 ter preseljenih več kot 2 milijona (Lonergan 1998: 9). Večina oseb je bila razseljena začasno.⁹

- Razvojne projekte, ki vključujejo prisilno preseljevanje prebivalstva, predstavljajo predvsem gradnja jezov ter izsuševalni projekti.¹⁰ Hitra urbanizacija v nekaterih regijah prav tako sili ljudi v preseljevanje; preobrazba kmetijskih površin za urbane namene, ki je bila dolgo značilna za sever, se sedaj z veliko hitrostjo odvija na jugu.
- Spori in vojne: okoljska degradacija je lahko tako posledica¹¹ kot tudi vzrok¹² oboroženega konflikta. Čeprav so dokazi, da bi bilo okolje neposredni vzrok za spor

---

⁸ Decembra 1984 je v prišlo v Bhopalu, Indija, do katastrofe, ko je iz tamkajšnjega obrata podjetja *Union Carbide India Limited* (indijski proizvajalec baterij) prišlo do puščanja cisterne, ki je vsebovala metil izocianat. Državna vlada Madhya Pradesh je poročala o približno 3.800 mrtvih, 40 oseb je utrpelo trajno popolno invalidnost ter 2.680 oseb delno trajno invalidnost (Union Carbide Cooperation 2001).

⁹ V primeru nesreče v Bhopalu npr. ni prišlo do nikakršnega stalnega premika prebivalstva iz regije (Union Carbide Cooperation 2001). Po letu 1984 je 91 % ljudi ostalo na istem mestu, kjer so živeli že pred nesrečo (Dhara 2002: 393)

¹⁰ V Indiji npr. FIVAS (*Association for International Water and Forest Studies* – Združenje za mednarodno proučevanje vode in gozdov 2001) ocenjuje, da je bilo zaradi razvojnih projektov razseljenih okoli 20 milijonov ljudi. FIVAS (2001) ravno tako ocenjuje, da bo projekt jezov treh sotesk (*Three Gorges*), razselil okoli 1 milijon ljudi na Kitajskem. Zelo znan je tudi projekt gradnje jezov Sardar Sarovar v Indiji, ki je prav tako imel velike negativne posledice za tamkajšnje prebivalstvo (Fornos 1992). Projekt je namreč po vladnih ocenah predvideval potopitev 248 vasi in okoli 400 km² zemlje vključno s 136 km² gozdov, ki se širijo preko treh držav: Gujarat (19 vasi), Maharastra (36 vasi) in Madhya Pradesh (193 vasi). Razseljenih naj bi bilo približno 200.000 ljudi.

¹¹ Primer masivnega bombardiranja kmetijskih področij, kemičnega uničevanja gozdov ter pridelkov med vietnamsko vojno, ki so imeli dolgoročen vpliv na gospodarstvo Vietnama (El-Hinnawi 1985: 38).

¹² Gleick (2004) na primer našteva številne primere konfliktov zaradi uporabe vodnih virov. Predvsem se voda uporablja kot strateško orožje ali predmet izsiljevanja, saj je ključnega pomena za preživetje določene skupnosti. Kot primer lahko pomislimo na konflikt med Izraelom, Libanom in Sirijo leta 1982, ko je Izrael prekinil dotok vode v zasedeni Bejrut. Ravno tako je znan konflikt iz leta 1990 med Turčijo, Sirijo in Irakom, ki si delijo reko Evfrat. Turčija je namreč zaradi gradnje jezov Atatürk za en mesec prekinila tok reke Evfrat, kar je posebej ogrozilo Sirijo in Irak, ki sta ravno tako odvisna od te reke. Iste leta je takratni turški predsednik Tükrüt Özal zagrozil Siriji, da bo prekinil tok reke Evfrat, če ne preneha podpirati kurdskih upornikov na jugu Turčije.

pomanjkljivi (razen ko gre za spor ali vojno zaradi ozemlja), strokovna literatura opozarja, da se vedno pogosteje uporablja okolje kot 'orožje' ali kot strateško orodje. V tem primeru imajo taka dejanja takojšnje posledice na počasno napredujoče prisilne migracije. Treba pa je poudariti, da je okolje samo simptom, ki nakazuje na večji konflikt, saj je vzrok za prisilne migracije, kot že povedano, sam spor ter razlogi, ki se skrivajo za njim.

5.2 Vloga različnih okoljskih vidikov v prisilnih migracijah

Loneragan (1998: 10) meni, da obstaja velika verjetnost, da bodo okoljske spremembe, kot so globalno poslabšanje stanja okolja, konstantna rast prebivalstva in povečano pomanjkanje virov, močno vplivale na prisilne migracije. Vendar je vpliv, ki ga ima okolje na razselitev prebivalstva zelo težko določiti, predvsem zato, ker nekatere od naštetih kategorij privedejo k neposredni razselitvi prebivalstva, medtem kot druge ne. Zato je primerno, da se pri vsaki izmed njih posebej osredotočimo na njen vpliv. Kot že rečeno, je nemogoče oceniti vpliv okolja na prisilne migracije, če obravnavamo 'okolje' kot celoto. Zato je nujno te kategorije med seboj ločiti. Pri industrijskih nesrečah je npr. bolj značilna kratkoročna razseljenost, medtem ko je v redkih primerih prišlo tudi do stalne razseljenosti (tak primer je černobilska nesreča).

Velik vpliv na prisilne migracije je opaziti pri razvojnih projektih. Izvedba teh projektov navadno pomeni prevzem nadzora nad določenim teritorijem, ki je že pripadal neki skupini ljudi, ki je tam živela. Te skupine ljudi se morajo največkrat preseliti prisilno. Velikost in obseg nekaterih izmed teh projektov je zastrašujoča, kar je tudi vzrok, da se Svetovna banka (ki je ponavadi glavni financer teh projektov) izogiba projektov, ki bi vključevali večje preselitvene programe. Razvojni projekti sicer preselitve predvidevajo, vendar so v veliki večini to programi, ki kršijo temeljne človekove pravice in preseljene ljudi spremenijo v begunce. Med glavne razvojne projekte Stanley (2004) šteje črpanje naravnih virov, razvojne programe za urbane površine, industrijske parke ter infrastrukturne projekte (kot so avtoceste, mostovi, namakalni kanali in jezovi). Največje

število prisilno razseljenih ljudi povzročajo hidroelektrarne in namakalni projekti (Kothari 1995)¹³.

V nadaljevanju diplomskega dela bom podrobno razčlenila tri primere, v katerih je prišlo do prisilnih okoljskih migracij, in sicer vlogo širjenja puščave v mehiških migracijah, dvig gladine morja v primeru Bangladeša ter gradnjo jezua Kariba na reki Zambezi, ki razmejuje Zambijo ter Zimbabve.

---

¹³ Po podatkih, ki jih navaja Stanley (2004), je bilo samo v leta 1993 aktivnih razvojnih projektih razseljenih 1.963.000 ljudi. Od tega 31,5 % zaradi jezov, 45,2 % zaradi izboljšave mestnih infrastruktur, transporta, kanalizacije ter vodovodov, 10,3 % zaradi termoelektrarn in rudnikov, ter 13 % zaradi ostalih manjših razvojnih projektov. Vsekakor Stanley (2004) poudarja, da projekti, ki jih podpira Svetovna banka, predstavljajo do leta 2004 samo majhen del razselitev: 3 % v primeru jezov ter 1 % v primeru mestnih ter transportnih projektov.

6. PRISILNE MIGRACIJE, KI JIH POVZROČA ŠIRJENJE PUŠČAVE

6.1 Širjenje puščave

Fenomen širjenja puščave se je v strokovni literaturi začel intenzivno obravnavati v sedemdesetih letih 20. stoletja (Black 2001: 5). Konvencija Združenih narodov o širjenju puščav (UNCCD – *United Nations Convention to Combat Desertification*)¹⁴ jo definira kot proces »degradacije zemlje v sušnih, pol sušnih in suhih podpovprečno vlažnih območjih¹⁵ kot posledica različnih faktorjev, vključujoč podnebne spremembe in človekove dejavnosti« (čl.1/a) (UNCCD 1994: 4).

Mednarodna skupnost je na temo širjenja puščave organizirala prvo mednarodno konferenco v Nairobiju leta 1977. Konferenca je služila predvsem kot začetek široke razprave o problemu širjenja puščave na globalni ravni. Od takrat naprej se je obdobja vedno daljših in bolj uničevalnih suš, izginjanje rek ter gozdov, salinizacijo zemlje ter posledično njeno neuporabnost, povezalo s skupnim pojmom širjenje puščave ali napredovanje puščave (desertifikacija). Ta korak je pomemben predvsem zato, ker je pomenil skupen pristop držav do globalnega problema in postavil temelje za skupni ter sistematični boj proti širjenju puščave. Med drugim je konferenca priporočila ustanovitev Nacionalnih akcijskih načrtov za boj proti širjenju puščave (NAPCD – *National Action*

---

¹⁴ Konvencija Združenih narodov o širjenju puščave je nastala kot posledica potrebe mednarodne skupnosti, da se odzove na vedno bolj pereč problem svetovnega širjenja puščave (desertifikacije). Leta 1977 je bil na mednarodni konferenci Združenih narodov o širjenju puščave (UNCOD – *UN Conference on Desertification*) sprejet prvi akcijski plan za boj proti širjenju puščave (PACD – *Plan of Action to Combat Desertification*). Leta 1991 je UNEP v svoji analizi uspešnosti boja proti širjenju puščave ugotovil, da je potreben resnejši ter bolj integralen pristop do tega globalnega problema. Širjenje puščave je bilo zaradi tega ena izmed glavnih tem Konference Združenih narodov o okolju in razvoju (UNCED – *UN Conference on Environment and Development*) v Riu de Janeiru leta 1992. Tam je Generalna skupščina OZN sprejela nalogo ustanoviti medvladno pogajalsko skupino (INCD – *Intergovernmental Negotiating Committee*), ki naj bi do leta 1994 pripravila Konvencijo o širjenju puščave s posebnim poudarkom na Afriki. Konvencija je bila sprejeta v Parizu junija 1994 ter stopila v veljavo decembra 1996 (UNCCD 2004a).

¹⁵ Suha, polsuha ter sušna podpovprečno vlažna območja so tista, z izjemo polarnih in subpolarnih, kjer je razmerje med letnimi padavinami in potencialnim izhlapevanjem med 0.05 in 0.65 (UNCCD 2004a), kjer letne padavine predstavljajo več kot polovico potencialnega izhlapevanja lahko govorimo o normalnih območjih – večinoma to pomeni, da letno pade več kot 700 mm padavin, manj kot 700 mm torej v veliki večini primerov pomeni, da je območje suho, polsuho ali sušno (IWMI - *International Water Managing Institute* – Mednarodni Inštitut za upravljanje z vodo 2004).

Plans to Combat Desertification) in je s pomočjo institucij, kot so UNEP, UNDP in FAO (*Food And Agriculture Organization* – Organizacija za prehrano in kmetijstvo) v mnogih državah¹⁶ predvidela številne projekte za boj proti širjenju puščave (Poulsen 2001).

Ravno tako je bil pojav širjenja puščave ena izmed glavnih tem na dnevnem redu razprav konference o okolju in razvoju v Riu de Janeiru leta 1992. V Agendi 21, delovnem načrtu za okolje in razvoj, sprejetem na konferenci v Riu, se govori o širjenju puščave kot »procesu degradacije pokrajine, ki jo povzročajo spremembe v podnebjju in človekov vpliv. Posebno hudo prizadene območja, ki so že sama po sebi ekološko občutljiva« (Keating 1993: 31). Najočitnejša posledica širjenja puščave je degradacija pašnih površin in upad v pridelavi hrane. Posledici suš in širjenja puščav sta tudi revščina in lakota. Širjenje puščave ogroža eno šestino svetovnega prebivalstva na 70 % vseh sušnih območij, kar je približno 3,6 milijard hektarjev zemlje ali ena četrtnina vse zemlje na planetu (Agenda 21 1992, para. 12.2). Najpogosteje ta fenomen povezujejo z območjem Sahela, vendar je pogosto omenjen tudi v razpravah o ploskih območjih, kot so srednja Amerika, Azija in celo južna Evropa, kjer je velika večina zemlje močno degradirana in so mnoge rečne struge popolnoma suhe. Večina najbolj ogroženih področij se danes nahaja v okolici največjih puščavskih območij¹⁷ (UNDP 1997).

6.2 Povezava med širjenjem puščave in prisilnimi migracijami

Prisilne migracije oseb zaradi degradacije zemlje niso sodobni pojav. Mobilnost znotraj kmetijskih regij ter emigracija v mesta sta bili vedno odgovor na okoljske ter družbeno ekonomske pogoje življenja. Migranti z degradiranih območij so bili največkrat neopazni

---

¹⁶ UNCCD je predstavila Nacionalne akcijske načrte za boj proti širjenju puščave v 33 afriških državah, 22 azijskih državah, 3 državah evropskega Sredozemlja ter 4 državah srednje Evrope (UNCCD 2004b).

¹⁷ Po podatkih UNDP (1997) so največja puščavska območja :

1. Puščava Sonoran na severozahodu Mehike in jugozahodu ZDA;
2. Puščava Atacama, ki leži med Andi in Tihim oceanom v Južni Ameriki;
3. Veliko puščavsko območje, ki se širi od Atlantskega oceana do Kitajske in ki vključuje puščavo Sahara, Arabsko puščavo, puščavi Irana in bivše Sovjetske zveze, veliko Indijsko puščavo (Thar) v Rajastanu ter puščavi Takla-makan in Gobi na Kitajskem ter v Mongoliji;
4. Puščava Kalahari v južni Afriki;
5. Večina ozemlja Avstralije.

v večjem toku migrantov v mesta. V začetku je ta vrsta migracij predstavljala kratkoročno sezonsko prilagajanje na trenutne slabe razmere. Migranti so v takih primerih ostali v mestih le za kratek čas, čakajoč, da se razmere v njihovih vaseh izboljšajo, ter da se lahko vrnejo na svoje domove. Če pa suša traja več zaporednih let, migranti začnejo razmišljati, da bi ostali v mestu za stalno ter si našli drugi vir zaslužka. Mnogi tako končajo v revnih predmestjih ter barakarskih naseljih (El-Hinnawi 1985: 29–30), saj se zmožnosti mest navadno ne večajo premosorazmerno s prihodom vedno večjega števila obubožanih kmetov ter ostalih priseljencev, ker je prihod priseljencev večinoma nenačrtovan.

Konvencija OZN o širjenju puščave v preambuli omenja, da se podpisnice Konvencije zavedajo, »da širjenje puščave in suša škodujeta trajnostnemu razvoju predvsem zaradi povezanosti s socialnimi problemi, kot so revščina, ogroženo zdravje in (ne)dostopnost osnovnih virov preživetja (predvsem redne prehrane) ter problemi, ki so povezani z migracijami, razseljevanjem ter demografskimi dinamikami (UNCCD 1994: 2). Širjenje puščave zmanjšuje odpornost zemlje na naravne podnebne spremembe ter tudi na tak način vpliva na proizvodnjo hrane. V skrajnih primerih lahko sproži začarani krog revščine, ekološke degradacije, migracij in konfliktov. Migracije kot posledica širjenja puščave lahko poslabšajo življenjske pogoje širše okolice s prenaseljenostjo, brezposelnostjo, onesnaževanjem okolja ter preobremenjevanjem naravnih in infrastrukturnih virov (Rechkemmer 2000: 7). Širjenje puščave najpogosteje prizadene ravno najrevnejše dele prebivalstva: ljudi, ki živijo v državah v razvoju z nizkim bruto družbenim proizvodom (BDP) (*Ibid.*).

Dokaze, ki bi neposredno povezali prisilne migracije s širjenjem puščave, je težko najti, saj so večinoma težko ločljivi od širšega konteksta, v katerem sploh prihaja do takšne degradacije tal. V zadnjih letih (z dostopom do boljše in natančnejše tehnologije, na primer satelitskih posnetkov posameznih regij) se znanstveniki v strokovni literaturi sprašujejo o verodostojnosti ali upravičenosti pojma širjenje puščave. Dela nekaterih avtorjev (Black 2001: 5) opisujejo izredno prilagodljivost rastlinja na sezonske padavine, kar se na primer odraža v precejšnjem letnem nihanju meje puščave Sahela. Govorijo tudi

o 'mitu' širjenja puščave¹⁸ (Hellden 1991; Thomas in Middleton 1994; Black 2001: 5). Če sprejmemo predpostavko ali dejstvo, da je širjenje puščave mit, potem iz tega logično sledi, kot predlaga Black (1998: 26), da so tudi prisilne migracije kot posledica širjenja puščave mit. Čeprav se dokazuje, da ni nikakršnega trenda upadanja rastlinske pokritosti in produktivnosti zemlje v določenih sušnih regijah, in trdijo, da bi si vegetacija lahko popolnoma opomogla 's prvim dežjem', je mogoče predvideti nekatere migracijske tokove zaradi stresne situacije okolja, kot je večletna suša. Čeprav je to vrsto migrantov težko neposredno definirati 'okoljski begunci', predstavljajo stiske, ki izvirajo iz takšne degradacije okolja, za te ljudi edini razlog za selitev (Black 2001: 5).

6.3 Klasifikacija držav glede na vpliv širjenja puščave na prisilne migracije

Reckhemmer (2000: 6) deli države glede na vpliv širjenja puščave na prisilne migracije na štiri splošne kategorije:

- heterogena skupina držav v razvoju s prevelikim izkoriščanjem zemlje zaradi večanja števila prebivalstva in načinom delovanja mednarodne trgovine ter brez mehanizmov, ki bi lahko zagotavljali trajnostni razvoj,
- industrializirane države v Aziji in Južni Ameriki z masivno proizvodnjo hrane in rastjo prebivalstva predvsem v mestih,

---

¹⁸ Black (1998: 26) pravi, da so ta 'mit' začeli širiti v sedemdesetih letih 20. stoletja kot posledico večletnih ponovitev suše in lakote predvsem v Afriki. Širjenje puščave naj bi bilo posledica kolonialne izrabe okolja ter naj bi imelo za posledico veliko število revnih ter lačnih (predvsem afriških) kmetov, ki naj bi ogrozili mir in varnost razvitega dela sveta. Tucker (Black 1998: 26) trdi, da je vegetativna meja puščave v Sahelu izredno gibljiva, ter da se rastlinje z vsakim deževjem obnovi, kar naj bi pomenilo, da se puščava ne širi, pač pa da njene meje nihajo. Prav tako Black (1998: 26) navaja, da to nekateri znanstveniki dokazujejo predvsem s pomočjo opazovanja sušnih predelov s pomočjo satelitskih posnetkov. Williams in Balling (1996: 50) celo trdita, da človekove dejavnosti niso spremenile vzorcev delovanja podnebja, kar posledično ni spremenilo kakovosti zemlje. Po njenem mnenju je treba vsakršno upravljanje z zemljo obravnavati v zgodovinskem kontekstu in ga kot takega razumeti. Sledeč temu razmišljanju Black (1998: 26) ugotavlja, da lahko govorimo o širjenju puščave kot mitu ter pojmu okoljskih beguncev kot razširitvi tega mita.

- skupina držav izvoznic nafte kot je OPEC (*Organisation of the Petroleum Exporting Countries* – Organizacija držav izvoznic nafte) s črpanjem naravnih goriv, da bi zadostili svetovnemu povpraševanju in s tem povezanim širjenjem puščave,
- države vzhodne Evrope z degradacijo zemlje, ki sta jo povzročili prekomerna in nenadzorovana uporaba pesticidov in gnojil v kmetijstvu in industriji v obdobju gospodarskega razcveta Evrope (po 2. svetovni vojni).

Do glavnih prisilnih migracijskih tokov torej prihaja največkrat v državah v razvoju. V severnih državah ta pojav ponavadi ni ločen od 'normalnih' selitev v mesta in industrijske komplekse (čeprav je prišlo tudi že do primerov, ko se je prebivalstvo moralo izseliti prav zaradi širjenja puščave, kot je bilo v primeru 'prašnega kotla' (*Dust Bowl*)¹⁹ v ZDA). V t. i. razvitem svetu je ta sprememba potekala postopoma. Ljudje so zemljo zapuščali z željo, da bi našli boljši zaslužek in ker so se v mestih ustvarjale potrebe po zaposlitvi vedno nove delovne sile. Prav tako v teh državah, z izjemo evropskega Sredozemlja, nikoli ni prišlo do tako skrajnih oblik uničenja rodovitne zemlje. Vendar pa ta vrsta migracij postaja vedno večji problem t. i. razvitega sveta, saj imigranti z juga pritiskajo na meje razvitih držav s ciljem, da bi se naselili v mestih ali našli delo v kmetijskem sektorju, kjer je povpraševanje po poceni delovni sili veliko (Rechkemmer 2000: 7).

6.4 Primer: Mehika

Širjenje puščave je velik problem južne Amerike; prizadelo je večino perujske obalne regije, 20 % Argentine, in celotno severovzhodno Brazilijo. Na Haitiju se je v zadnjih desetletjih rodovitna zemlja zmanjšala za 2/5 in le na 2 % ozemlja otoka še ostajajo gozdovi. Mehika je ena izmed najbolj prizadetih držav v regiji. Njena površina je

---

¹⁹ Prašni kotel (*Dust Bowl*) je ekološka in humanitarna katastrofa, ki se je zgodila v 30. letih 20. stoletja v ZDA, in sicer na področju celotne regije Velikih nižin (*Great Plains*), ki se širi po srednjevzhodnem delu ZDA od meje s Kanado na severu do Oklahome na jugu. Sprožila sta jo zloraba kmetijske zemlje in leta suše. Milijoni hektarjev obdelovalnih površin so postali neuporabni in so prisilili stotisoče ljudi, da so se odselili, večina v Kalifornijo. Ko se je zemlja popolnoma posušila, so se začeli oblikovati veliki oblaki peska in prahu, ki jih je veter raznosil po celotnem območju Velikih nižin. Leta 1975 je ameriški Svet za kmetijsko znanost in tehnologijo opozoril, da bi lahko huda suša na območju Velikih nižin povzročila novi prašni kotel (Schmidt 2001).

1.958.201 kvadratnih kilometrov, razdeljena je v 31 držav in en federalni distrikt. Okoli 52,5 % površine Mehike je sušnih ali polumesnih območij (CONAZA²⁰ 1994: 132). Širjenje puščave v Mehiki je kljub sušnim naravnim razmeram večinoma človekovega izvora. Letno obdelujejo 19,5 milijonov hektarjev zemlje. Kmetijstvo se deli na pridelavo za komercialne namene ter pridelavo za zasebno porabo. Površine, namenjene komercialni pridelavi, so večinoma namakane, medtem ko so površine namenjene zasebnim potrebam – majhnim kmetom – večinoma odvisne od padavin. Na suhih in polumesnih področjih se obdeluje približno 8 milijonov hektarjev zemlje, kar predstavlja 7,8 % površine teh regij in 41,5 % celotne obdelovalne zemlje v državi. Namaka se 2,3 milijonov hektarjev zemlje (CONAZA 1994: 133). Sušne ali polumesne države so po podatkih mehiške vlade (CONAZA 2003) Aguascalientes, Spodnja Kalifornija, Južna spodnja Kalifornija, Chihuahua, Coahuila, Durango, Hidalgo, México, Novi León, Oaxaca, San Luis Potosí, Sonora, Tamaulipas ter Zacatecas. Države, ki jih pojav širjenja puščave najbolj ogroža, so po ugotovitvah Inštituta za naravno dediščino²¹ (NHI 1997) Oaxaca, Tamaulipas, Yucatan, Veracruz in Chiapas. Okoli 92 % obdelovalnih površin ter območij je hudo ali resno degradiranih (CONAZA 2003). Glavni povzročitelji širjenja puščave so po podatkih NHI (1997) izsekavanje gozdov, ki ima kot posledico erozijo zemlje²², podnebne spremembe, ter kot najpomembnejši dejavnik, prekomerna uporaba obdelovalnih površin, kot so prekomerna pašnja, intenzivna pridelava ter netrajnostne kmetijske dejavnosti. Predvsem gre za intenzivno pridelavo industrijskih pridelkov (na primer koruze ali soje) pod krinko razvoja ter hitrega zaslužka in istočasno odsotnost okoljskih regulacij, ki bi preprečile agresivno degradacijo kmetijske zemlje.

V Mehiki ima širjenje puščave globoke socialne in ekonomske posledice, saj so kmetijske skupnosti, ki predstavljajo velik del prebivalstva, odvisne od lokalnih virov zemlje in vode, s katerimi si zagotavljajo obstoj. Erozijska zemlja zato je pomembno

---

²⁰ *Comisión Nacional de Zonas Áridas* – Mehiški nacionalni svet za sušna področja.

²¹ NHI (*Natural Heritage Institute*) je neprofitna, nevladna okoljska organizacija, katere cilj je globalno izboljšanje uporabe naravnih virov (NHI 1997).

²² Po podatkih NHI (1997) je letni odstotek erozije zemlje med 24 % in 34 %. V Mehiki po istih podatkih ostaja nedotaknjenih le še 130.000 kvadratnih kilometrov gozdov.

znižuje dohodek na teh območjih – in ne le v smislu industrijskega ter komercialnega kmetovanja, od katerega je v veliki meri odvisno mehiško gospodarstvo. Tudi malo kmetijstvo je prisiljeno obdelovati manj kakovostno mejno zemljo, ki ni primerna za komercialno obdelavo, s čimer je neposredno ogrožen njegov obstoj (CONAZA 2003).

6.4.1 Prostovoljne ter prisilne migracije iz Mehike v Združene države Amerike

Migracije iz Mehike v ZDA so pogost pojav, globoko zakoreninjen v mehiški kulturi ter v veliki meri povezan z gospodarskim stanjem na obeh straneh meje. Dejstvo je, da se večina migrantov odpravlja na delo v ZDA v upanju na boljši zaslužek in z njim dostojnejše življenje. Vendar pa se v zadnjem času, predvsem z dostopnostjo podatkov o stopnji degradiranosti mehiške kmetijske zemlje, pojavlja vprašanje, v kolikšni meri bi lahko na določen del teh migracij vplivalo stanje v mehiškem kmetijstvu in torej širjenje puščave. Vprašanje, ki se zastavlja, je namreč, ali bi se določen segment kmečkega prebivalstva sploh odločil za migracijo, če v to ne bi bil prisiljen zaradi okoljskih razlogov, kot je že omenjena degradacija zemlje. Lahko torej v primeru določenega odstotka mehiških migrantov govorimo o okoljskih beguncih?

Združene države Amerike, predvsem Kalifornija in Teksas, so prva ciljna destinacija za migrante, ki zapuščajo Mehiko (Bustamante 1992: 10). Meja med Mehiko in ZDA meri 3.218 kilometrov. Mehiški državni svet za prebivalstvo (CONAPO²³ – 2002a: 3) ocenjuje, da se je od šestdesetih let 20. stoletja iz Mehike v ZDA preselilo okoli 9 milijonov ljudi ter da se okoli 390.000 delavcev vsako leto začasno odpravi na delo v ZDA. Po podatkih zadnjega popisa prebivalstva v Mehiki je v petih letih, od 1990 do 1995, v ZDA emigriralo 1,39 milijona ljudi. Po podatkih popisa ZDA se je za obdobje med 1990 in 1996 v ZDA število mehiških imigrantov povečalo za 1,9 milijona, kar predstavlja okoli 315.000 ljudi na leto. Od teh je 510.000 zakonitih imigrantov, 630.000 nezakonitih imigrantov, 210.000 družinskih članov, ki so bili v ZDA legalizirani z

---

²³ *Comisión Nacional de Población* – Mehiški nacionalni svet za prebivalstvo.

zakonom o nadzoru ter reformi imigracij²⁴ ter 510.000 takih, ki jih je legaliziral program Posebni kmetijski delavec (*Special Agricultural Worker*²⁵).

Množična preseljevanja Mehičanov v ZDA so se pričela v sedemdesetih letih 19. stoletja, ko so delodajalci iz ZDA novačili mehiške delavce za gradnjo jugovzhodne železnice ter za delo na kmetijah in v rudnikih. Med 1. svetovno vojno so se migracije postopoma povečevale in dosegle svoj višek med 2. svetovno vojno, ko je bilo povpraševanje po delovni sili veliko. Mehiški delavci so bili v tem obdobju za ekonomijo Združenih držav ključnega pomena zaradi pomanjkanja domače delovne sile, ki ga je povzročila vojna. Po 2. svetovni vojni se je tok migracij nadaljeval znotraj formalnega kanala, ki ga je v štiridesetih letih 20. stoletja institucionaliziral t. i. program *Bracero*²⁶, v okviru katerega so imigranti lahko zakonito delali pretežno v kmetijskem sektorju. Program se je zaključil leta 1964. V obdobju, ki je sledilo, je bil tok preseljevanj popolnoma nezakonit. ZDA so dvakrat uporabile vojaško akcijo, da bi zaustavile migracije (in sicer v tridesetih ter petdesetih letih dvajsetega stoletja). Akciji sta bili usmerjeni k odstranitvi *latino* prebivalstva severnoameriškega juga ter večinoma nista razločevali med državljani in nedržavljanji ZDA (The U.S.-Mexico Migration Panel 2001: 6).

Po sprejetju ICRA leta 1990 je zakoniti status dobilo skupaj okoli 1,7 milijona Mehičanov, ki so živeli in delali v ZDA. Vendar pa se je nezakonito priseljevanje nadaljevalo in po nekaterih ocenah živi v ZDA trenutno med 5,9 in 9,9 milijonov ljudi brez kakršnega koli statusa, od tega okoli 58 % Mehičanov (Lowell in Suro 2002: 4–5).

---

²⁴ Leta 1982 je bil v ZDA izdan zakon o nadzoru in reformi imigracij (ICRA – *Immigration Control and Reform Act*), ki je ponudil legalizacijo statusa vsem nezakonitim delavcem, ki so lahko dokazali, da v ZDA neprekinjeno živijo najmanj pet let (Greenwood in Ziel 1997: 1–2).

²⁵ *Special Agricultural Worker* je termin, ki ga uporablja zakon o nadzoru in reformi imigracij in ki definira kmetijske delavce, ki so nezakonito živeli in delali v ZDA ter jim je bil po sprejetju zakona status legaliziran (Greenwood in Ziel 1997: 1–2).

²⁶ Program *Bracero* (šp. ročni delavec) zajema serijo sporazumov, podpisanih med Mehiko in ZDA, ki so legalizirali in nadzorovali preseljevanje kmetov iz Mehike v južni del Združenih držav Amerike kot posledico pomanjkanja delovne sile, ki je nastala po 2. svetovni vojni ter pozneje s korejsko vojno. Program je neprekinjeno trajal do leta 1964. Mehiškim delavcem v ZDA je zagotavljal minimalno plačo in človeško ravnanje (v obliki primerne bivališča, hrane ter ostalih osnovnih življenjskih pogojev). Med leti 1942 in 1964 so ZDA 'sprejele' več kot 4,5 milijonov *braceros* (Koestler 2002).

V razlagi tradicionalne in demografske stalnice preseljevanj iz Mehike v ZDA trenutno prevladujeta dve mikroekonomski teoriji, ki pojasnjujeta pojav migracij: po prvi, 'klasični' teoriji ekonomije migracij vpliva na odločitev za preseljevanje razlika med plačami ter razlika med dohodki med obema državama; po drugi, 'novi' teoriji ekonomije migracij se gospodinjstva z emigracijo enega ali več družinskih članov obvarujejo propada. Dohodek člana ali članov, ki emigrirajo, se uporablja kot nadomestilo nedostopnosti kreditov ter pokrivanje zavarovanja v Mehiki, torej doma (NHI 1997).

CONAPO (1997a: 6) prav tako ugotavlja, da so migracije Mehičanov v ZDA primarno ekonomsko motivirane, vendar se pojavljajo tudi drugi faktorji, ki imajo velik vpliv na migracijski tok, kot so poznanstva in družinske zveze. V istem poročilu CONAPO ugotavlja (1997a: 7), da bi se moral trend emigracij upočasniti, saj se vedno več ljudi v Mehiki zaposluje v sektorju storitev, kar pomeni, da obdelovanje zemlje ni več edini vir zaslужka. Vendar pa je prav tako očitno, da so osebe, ki najbolj potrebujejo denar, predvsem kmetje. Zaslужiti pa ga je mogoče v tujini. Zato se odločajo za prehod meje, da bi tako nadomestili izgubo v kmetijstvu s prihodki od dela, ki jih pošiljajo domov. To pa jasno nakazuje nezadostno ponudbo delovnih mest ali pomoči kmetijskemu sektorju v Mehiki in kar do določene mere diskreditira zgoraj navedene ugotovitve ter napovedi sveta CONAPO. Ti emigranti so po podatkih CONAPO (1997a: 7) povečini začasni, vendar vitalnega pomena za preživetje večine kmečkega prebivalstva Mehike. Po raziskavi, ki so jo izvedli v prvi polovici leta 1997 na meji med Mehiko in ZDA (CONAPO 1997b: 14), število oseb, ki poskuša prvič nelegalno prečkati državno mejo, vztrajno raste.

Poročila NHI (1997) in CONAPO (1997b: 4) vzroke za migracije povezujejo neposredno z degradacijo zemlje. Eden izmed glavnih vzrokov širjenja degradacije zemlje in s tem širjenja puščave je dejstvo, da ljudje zapuščajo zemljo, ki ni več rodna in se selijo na mejna zemljišča, ki so za obdelovanje manj primerna. Velik del odgovornosti za takšno ravnanje je iskati v odločitvah mehiške vlade. Predvsem mali kmetje se namreč obračajo na oblasti s prošnjami za čiščenje večjih površin zemlje, ko njihova ne rodi več (gre

predvsem za kmete, ki se vzdržujejo samo s kmetijstvom) zaradi netrajnostne oblike kmetovanja in prekomerne pašnje. Vlada večinoma posredno spodbuja ta način obdelovanja z izdajanjem dovoljenj o čiščenju novih površin, s čimer si obenem zagotavlja volilno podporo malih kmetov ter prispeva k nadaljevanju tradicije zapuščanja degradirane zemlje ter opustošenju novih območij (Schwartz in Notini 1994: 11).

Nadalje velja omeniti, da veliki kmetje kupujejo zemljo od malih, večinoma obubožanih kmetov, ter jih s tem silijo, da se umikajo na obrobna, prej še neobdelana zemljišča, ter zopet čistijo nove površine. Tretji pomemben dejavnik je tudi visoka stopnja rasti predvsem kmečkega prebivalstva, ki pritiska na obdelavo obrobni zemljišč in tudi na produktivnost že obdelovane zemlje (Myers 1993: 141–142). Omeniti je treba tudi politiko centralne banke Mehike, ki je vseskozi podpirala pridelavo industrijskih pridelkov, kot so koruza in fižol, ne glede na to, ali je bila zemlja za pridelavo takšnih pridelkov primerna ali ne. Davčna politika je spodbujala netrajnostne oblike kmetovanja (uporaba neprimernih pesticidov, namakanje ali agresivno gnojenje) ter tako centralni banki nakopala velike finančne težave zaradi prenizke dolgoročne produktivnosti, ki se je na koncu zrcalila v zmanjšanju dobičkov ter neplačevanju posojil (Schwartz in Notini 1994: 11).

Kot že rečeno, Mehičani že desetletja zapuščajo revne kmečke predele ter se naseljujejo v mehiških mestih ter ZDA. Kot smo videli, so zgodovinski razlogi za migracije večinoma ekonomske narave, vendar pa je predvsem v zadnjem času najti vedno več povezav med okoljskimi pogoji in tovrstnimi selitvami (Schwartz in Notini 1994: iii). Tradicionalno kmečkim družinam v veliki večini primerov ne ostane drugega kot iskati alternativni vir prihodkov. Odločitev za migracijo je torej ena izmed strategij preživetja, saj se, kot že omenjeno, velik del mehiškega kmečkega prebivalstva preživlja s pomočjo nakazil družinskih članov iz tujine (tj. ZDA). Vendar pa je težko reči, da gre v teh primerih neposredno za okoljske begunce. Meja med ekonomskim migrantom in okoljskim beguncem je element 'prisile'. Ko gre za popolno nezmožnost zadovoljevanja osnovnih potreb za preživetje in je to razlog za migracijo, lahko govorimo o okoljskih beguncih. Po podatkih mehiške vlade ter mehiške državne komisije za puščavska območja, na katere se

naslanja poročilo Komisije ZDA o reformi migracij (Schwartz in Notini 1994: 18), je veliko prebivalcev, ki živijo na teh območjih, že emigriralo ali imajo namen emigrirati. V državi Aguascalientes, ki je ena izmed najbolj sušnih, obstaja po podatkih CONAPO (2002b) v zadnjih 15 letih 8,28 % gospodinjstev, katerih člani so emigrirali ter živijo v ZDA, ter 2,13 % gospodinjstev, katerih člani so odšli na začasno delo v ZDA; 9,18 % gospodinjstev pa prejema denarna nakazila svojih emigrantov. V državi Zacatecas so številke še večje: 12,18 % gospodinjstev ima člane, ki so emigrirali ter živijo v ZDA, 3,31 % gospodinjstev, katerih člani so na začasnem delu v ZDA, 13,03 % gospodinjstev pa redno prejema nakazila iz ZDA.²⁷ V večini teh primerov so razlogi za migracijo ravno nerodnovitnost degradirane zemlje in torej nezmožnost preživetja z malim kmetijstvom. V veliki večini primerov gre tudi za pomanjkanje državne podpore in odsotnost kakršnekoli strategije za dolgoročno rehabilitacijo degradirane zemlje (CONAPO 2002b). Schwartz in Notini (1994: 18) navajata podatke komisije CONAZA, po katerih sušna mehiška območja letno zapusti okoli 90.000 ljudi, ki se večinoma naselijo v mestih ali emigrirajo iz države.

Vzroki za migracije so seveda kompleksna povezava političnega in gospodarskega stanja v državi. Okoljski problemi torej še zdaleč ne morejo pomeniti glavnega ali edinega vzroka za prisilne migracije v primeru Mehike, vendar pa ostaja dejstvo, da za del prebivalstva pomenijo takšne razmere pretežni ali celo edini razlog za migracijo, ki jo v takšnem primeru lahko imenujem 'prisilna' ter hkrati 'okoljska' migracija.

Niti Mehika niti ZDA ne vodita nikakršne evidence o tem, kdo bi lahko bil okoljski begunec in kdo ekonomski migrant. Kot sem že uvodoma ugotovila, je to težko jasno ločiti in tudi migranti sami sebe ne imenujejo okoljski migranti ali celo begunci, čeprav mogoče to so. Razlikovanje pa je ključnega pomena za razumevanje fenomena; kot navajata Schwartz in Notini (1994: 27), je za prisilne migrante, ki zaradi suše ali širjenja puščave ne morejo več kmetovati, izkušnja same migracije zelo različna od ostalih ekonomskih migrantov, ki zapuščajo državo zaradi boljšega zaslužka. Z razlikovanjem

---

²⁷ V primerjavi z nacionalnim povprečjem, kjer ima po istih podatkih (CONAPO 2000b) 4,14 % gospodinjstev družinske člane, ki so emigrirali ter živijo v ZDA, 0,94 % jih je na začasnem delu v ZDA, 4,35 % gospodinjstev pa prejema nakazila družinskih članov, ki živijo v ZDA.

med ekonomskimi migranti ter okoljskimi begunci bi bilo lažje oblikovati politike, ki bi tem ljudem olajšale vrnitev na svoje domove ali preprečile samo odločitev za odhod. Leta 1981 ustanovljena Bilateralna komisija Mehika – ZDA se je začela leta 1990 redno sestajati ter iskati možne rešitve problema. Skupino od leta 1995 dalje vodijo državni uradniki na ministrski ravni (CONAPO 2000: 81). Z leta 1990 izvedeno reformo imigracijske politike v ZDA (ICRA) se je sicer nekoliko izboljšalo začasno stanje nezakonitih imigrantov v ZDA, vendar lahko trdim, da za problem okoljskih migracij nima bistvenega pomena.

7 PRISILNE MIGRACIJE, KI JIH POVZROČA DVIG GLADINE MORJA

7.1 Dvig gladine morja

Podnebne spremembe²⁸ v toplogrednih plinih in aerosolih naj bi v prihodnosti privedle do regionalnih in globalnih sprememb temperature, padavin in ostalih podnebnih spremenljivk, kar naj bi na koncu pomenilo globalno spremembo npr. v zvišanju gladine morja, večji možnosti pojavljanja nenavadnih vremenskih pojavov, povezanih z višjimi temperaturami, poplavah in na nekaterih območjih tudi sušo (Watson *et al.* 1997: 1).

Zgornjo trditev podpirajo razpoložljivi podatki. Meritve, opravljene v 20. stoletju, so pokazale, da se je Zemlja segrela za približno 0,2° C. To zvišanje temperature se je zgodilo v dveh različnih obdobjih, in sicer med letoma 1910 in 1945, ter od leta 1976 do danes. Zadnja leta so bila še posebej topla, z večjim zvišanjem tako minimalnih kot maksimalnih temperatur. Temperature na površju zemlje kažejo, da so bila devetdeseta leta najtoplejše desetletje v tem tisočletju na severni polobli. Zaradi zvišanja temperatur se je gladina morja v dvajsetem stoletju dvignila za 10 do 20 cm, prišlo pa je tudi do splošnega zmanjšanja obsega ledenikov povsod po svetu, razen na področju Norveške in Nove Zelandije (Baede *et al.* 2001: 96–97).

Od prve objave poročila Medvladnega foruma o podnebnih spremembah (IPCC – *Intergovernmental Panel on Climate Change*²⁹) leta 1990 je začel problem svetovnega segrevanja prevladovati v razpravah o podnebnih spremembah. Postal je razloga za vsakršne nenormalne okoljske pojave ter središče za gradnjo modelov in procesov napovedovanja sprememb z namenom osveščanja ter vpliva na sprejemanje ter srečanja držav pogodbenic Okvirne konvencije Združenih narodov o podnebnih spremembah v

---

²⁸ 'Podnebno spremembo' je mogoče opredeliti kot spremembo podnebja, ki jo posredno ali neposredno povzročajo človekova dejanja, ki spreminjajo sestavo globalne atmosfere in ki je poleg naravne podnebne spremenljivosti razvidna v določenih primerljivih časovnih obdobjih (UNFCCC 1992: 7)

²⁹ IPCC sta skupaj ustanovili Svetovna meteorološka organizacija (WMO – *World Meteorological Organisation*) in UNEP leta 1988 z namenom, da bi proučili znanstveno in tehnično literaturo o podnebnih spremembah, možnih vplivih podnebnih sprememb ter možnostih za njihovo ublažitev (Obasi in Dowdeswell 1997).

Kjotu (UNFCCC – *United Nations Framework Convention on Climate Change*) (Bradnock in Saunders 2000: 73). Dnevna reda konference v Riu leta 1992 in Kjotu leta 1997 sta bila zasnovana na podlagi spoznanj o posledicah, ki naj bi jih imelo povečanje CO₂ in drugih plinov v atmosferi. Njihov vpliv naj bi povzročal:

- dvig gladine morja s posledicami za obalne nižine;
- povečano poplavljanje;
- povečanje števila neurij, predvsem na ciklonskih tropskih področjih;
- širjenje puščave;
- salinizacijo (Bradnock in Saunders 2000: 73).

Z leta 1992 sprejeto Okvirno konvencijo države podpisnice priznavajo, da so spremembe podnebja ter njihov škodljiv vpliv³⁰ problem celotnega človeštva (UNFCCC 1992: 2) in jih je torej treba obravnavati na mednarodni ravni. Stranke podpisnice se še posebej zavedajo, »da so nizko ležeče ter ostale male otoške države ter države z nizko ležečimi obalnimi predeli, suhimi in polsuhimi območji ali območji, ki so posebej občutljiva za poplavljanje, sušo in širjenje puščave, ter države v razvoju s krhkimi gorskimi ekosistemi posebej nezaščitene pred škodljivimi učinki spremembe podnebja« (UNFCCC 1992: 4–5).

V drugem odstavku tretjega člena Okvirna konvencija poudarja, da bi morale države podpisnice upoštevati dejstvo, da »bodo s podpisom Okvirne konvencije države podpisnice v razvoju morale nositi nesorazmerno visoko breme« (UNFCCC 1992: 9). V tretjem odstavku istega člena pa opozarja, da »tam, kjer obstaja grožnja resne in nepovratne škode, pomanjkanje znanstvene gotovosti ne bi smelo predstavljati razloga za zavlačevanje z ukrepi« (UNFCCC 1992: 9).

---

³⁰ 'Škodljiv vpliv spremembe podnebja' Okvirna konvencija v členu 11 opredeljuje kot spremembe v fizičnem okolju kot posledico podnebne spremembe, ki imajo pomembne škodljive vplive na sestavo, prožnost ali produktivnost naravnih in upravljanih ekosistemov, na delovanje družbeno ekonomskih sistemov ali na človekovo zdravje in blaginjo (UNFCCC 1992: 7).

Četrty člen v osmem poglavju navaja, da »bi morale države podpisnice upoštevati, kateri ukrepi so nujni v okviru Okvirne konvencije, vključno z ukrepi, povezanimi s financiranjem, zavarovanji ter transferom tehnologije, da bi upoštevali potrebe držav podpisnic v razvoju³¹« (UNFCCC 1992: 15).

7.2 Povezava med dvigom gladine morja in prisilnimi migracijami

Dvig gladine morja uporablja kot glavni dokaz večina zagovornikov uporabe termina okoljski begunec. Obalna erozija in vdor slane vode v notranjo podtalnico bosta skupaj s spremembami v podnebnih pasovih prizadela približno eno tretjino svetovnih obdelovalnih površin (Elliot 1998: 63). Po podatkih IPCC naj bi se med letoma 1990 in 2100 gladina morja povprečno dvignila med 0,11 do 0,77 m (Church in Gregory 2001: 641–642).

IPCC-jevo poročilo iz leta 1997 (Watson *et al.* 1997: 5) navaja, da na obalah trenutno živi okoli polovica vsega svetovnega prebivalstva³². Ocenjeno je, da je okoli 46 milijonov ljudi letno v nevarnosti zaradi poplavljanja (Watson *et al.* 1997: 5). Po podatkih FAO večina največjih sodobnih urbanih središč leži na obalah. Prebivalstvo petnajstih največjih mest sveta naj bi leta 2000 štelo 223 milijonov ljudi. Večina teh mest se zaradi vpadanja gladine podtalnice počasi pogreza. Stopnja pogrezanja naj bi se v povezavi z dvigom gladine morja do leta 2100 še povečala (Gommes *et al.* 1998). Podnebne spremembe bodo te probleme zaostrele, kar bo posledično vodilo do velike škode v ekosistemih ter obalnih infrastrukturah. Veliko število ljudi je neposredno ogroženo

---

³¹ Konvencija navaja naslednje sklope držav: (a) male otoške države; (b) države z nizko ležečimi obalnimi predeli; (c) države s suhimi in polsuhimi območji, pogozdovanimi območji in gozdnimi območji, ki so nagnjena k propadanju; (d) države, ki so pogosto podvržene naravnim katastrofam; (e) države z območji nagnjenimi k suši in širjenju puščave; (f) države z območji z visokim mestnim atmosferskim onesnaženjem; (g) države s krhkimi ekosistemi, vključno z gorskimi ekosistemi; (h) države, katerih dohodek je povsem odvisen od proizvodnje, procesiranja in izvoza in/ali uporabe fosilnih goriv in podobnih energetske intenzivnih proizvodov; in (i) države brez dostopa do morja in tranzitne države (čl. 4/8, UNFCCC).

³² Po poročilu FAO (Gommes *et al.* 1998) živi 1147 milijonov ljudi v razdalji 30 km od obale, 480 milijonov med 30 in 60 km, 327 milijonov med 60 do 90 km, 251 milijonov med 90 in 120 km ter 3362 milijonov na razdalji več kot 120 km od obale.

zaradi dviga gladine morja – na primer milijone ljudi v Bangladešu bi bilo treba razseliti zaradi dviga gladine morja za meter, če prej ne bi bili uvedeni ustrezni ukrepi (Watson *et al.* 1997: 5).

7.3 Države, ki jih bo dvig gladine morja najbolj prizadel

Problem napovedovanja števila ljudi, ki bi morali zapustiti svoje domove zaradi posledic erozije obale, obalnega poplavljanja in degradacije obdelovalne zemlje, povezane s klimatskimi spremembami in z njimi držav, ki jih bodo ti pojavi najbolj prizadeli, zaposluje večino znanstvenikov, ki se s tem pojavom ukvarjajo. Pri določanju števila ljudi, ki so neposredno ogroženi, je treba upoštevati podatke vsake države posebej o trenutni nadmorski višini obal, stopnji pogrezanja, značilnosti pojavljanja neurij, standarde zaščite pred poplavami in gostoti obalnega prebivalstva (Nicholls, Hoozemans in Marchand 1997).

Myers (1993) omenja naslednje države, ki naj bi jih dvig gladine morja še posebej prizadel: Bangladeš, Indonezija, Tajska, Pakistan, Mozambik, Gambija, Senegal, Surinam, Maldivi, Kiribati, Tuvalu, Maršalovi otoki ter večina karibskih otokov. Ravno tako opozarja na število smrtnih žrtev, ki bi jih lahko povzročile podnebne spremembe ter število ljudi, ki bi jih bilo treba razseliti³³, vendar pa ne omenja nobenega primera, ki bi nakazoval, da se je to kadarkoli že zgodilo. Elliott (1998: 63) opozarja, da ljudje, ki bodo najbolj prizadeti, živijo na področjih, ki so že sedaj ekološko, ter v veliki meri tudi ekonomsko, marginalizirana. Gre predvsem za ljudstva ali države, ki so k temu problemu prispevala malo ali nič. Države visokega tveganja so po njenem mnenju Bangladeš, Egipt, Gambija, Indonezija, Mozambik, Pakistan, Senegal, Surinam in Tajska; medtem

---

³³ Število predvidenih okoljskih beguncev naj bi bilo po posameznih državah naslednje:

1. Kitajska: 30 milijonov;
2. Indija: 30 milijonov;
3. Bangladeš: 15 milijonov;
4. Egipt: 14 milijonov;
5. ostale delte in obalna območja: 10 milijonov;
6. otoška območja: 1 milijon;
7. kmetijsko zapostavljena območja: 50 milijonov.

Skupaj Myers (1993) napoveduje 150 milijonov okoljskih beguncev do leta 2050.

ko bodo nizko ležeče otoške države kot so Tuvalu³⁴, Tonga, Kiribati, Maršalovo otočje in Maldivi, postali nemogoči za življenje ter v najslabšem primeru izginili. Kot je bilo že v uvodu povedano, Black (1998: 30) opozarja, da je nujno treba upoštevati kulturno značilne prilagoditve populacij, ki že dolge generacije živijo na obalnih območjih.

Po ugotovitvah FAO (Gommes *et al.* 1998) naj bi dvig gladine morja po najslabšem scenariju najhuje prizadel prebivalstvo Kitajske (72 milijonov ljudi) ter Bangladeš (71 milijonov ljudi). Hudo naj bi bilo prizadetega med 0,3 % (Venezuela) in 100 % (Kiribati in Maršalovi otoki) ogroženega prebivalstva. Vendar pa tudi poudarjajo, da se prebivalstvu samemu v literaturi posveča veliko manj pozornosti kot na primer naravnim ekosistemom in kmetijstvu. Gommes in sodelavci (1998) v istem poročilu opozarjajo, da bodo težave – ne glede na globalne spremembe – veliko večje v notranjosti kot pa na obalah ter da so izgube življenj in lastnine povezane s stopnjami ekonomske razvitosti najpomembnejše komponente katastrofe.

7.4 Primer: Bangladeš

Bangladeš je ena izmed najbolj revnih svetovnih ekonomij. Veliko revščino te države pogosto predstavljajo kot vzrok in posledico njene skrajne ekološke ranljivosti (Bradnock in Saunders 2000: 66). *The World Factbook* 2003 (CIA 2003) kot glavne okoljske probleme Bangladeša navaja veliko število ljudi brez zemlje, ki so prisiljeni obdelovati poplavna območja; omejen dostop do pitne vode; bolezni, ki izvirajo iz slabe kakovosti vode; onesnaženje vode, posebej ribolovnih območij, zaradi komercialne rabe pesticidov; pomanjkanje sladke vode zaradi upada podtalnice v severnem in osrednjem delu države; degradacijo zemlje; izsekavanje gozdov; prenaseljenost.

Večina države leži v delti rek Bramaputre in Gangesa, ki se izlivata v Bengalski zaliv. Območje je nizko ležeče in ravno zato posebej nagnjeno k poplavljanju. Redno

---

³⁴ Vodstvo otoške države Tuvalu je napovedalo, da namerava zapustiti državo, ter sklenilo sporazum z Novo Zelandijo, da se bo lahko tja v primeru dviga gladine morja (Theunissen 2003) preselilo vseh njenih 11.000 prebivalcev. Nova Zelandija je sprejela eksodus prebivalcev države Tuvalu v okviru sheme, ki je začela delovati leta 2002 in se bo odvijala naslednjih nekaj desetletij (The Australia Institute 2001).

poplavljanje letno zalije do dve tretjini ozemlja države. Med junijem in septembrom (monsunsko obdobje) pade 80 % letnih padavin. Normalno letno poplavljanje je glavni vir odlaganja rodovitne zemlje na kmetijska zemljišča, omogoča lažji dostop večjega števila ljudi do ribiških dejavnosti ter odplavlja postano vodo, ki se nabira v nizko ležečih predelih (Wiebe 2000). V primeru sovпада viškov poplavljanja obeh rek pride do nenormalno visoke stopnje poplavljanja, kar povzroča velike izgube – v pridelkih, zgradbah, infrastrukturi ter povečanju boleznin in smrtnosti (Wiebe 2000).

Prebivalstvo Bangladeša je naraslo s 70 milijonov leta 1970 na 130 milijonov leta 2000. Do leta 2025 napovedujejo, da se bo število prebivalstva dvignilo na 172 milijonov. Približno 80 % prebivalstva živi na kmetijskih območjih in preživetje večine ljudi je odvisno od kmetijstva. Rast gostote prebivalcev in odvisnost od kmetijstva silita ljudi, da naseljujejo poplavna območja, kar stopnjuje škodo, ki jo povzroča poplavljanje (Wiebe 2000).

Bangladeš je ena izmed držav z največjo gostoto prebivalstva na svetu. Po podatkih za leto 2003 je znašala gostota prebivalstva 975 ljudi na kvadratni kilometer (v primerjavi s sosednjo Indijo, ki ima 371 prebivalcev na kvadratni kilometer), s povprečno rastjo prebivalstva med leti 2000–2005 2,02 % (The Economist 2003: 112). Nezmožnost ruralne ekonomije in kmetijstva, da bi absorbirala rastoče prebivalstvo, velik upad dostopnosti rodovitne zemlje ter ostali že naštetni problemi so po mnenju Huq, Rahmana in Mallicka (1998: 2) glavni vzrok, da se kmečko prebivalstvo pospešeno seli v mesta, kjer jih večina pristane v revnih predmestjih s slabimi življenjskimi pogoji.

7.4.1 Bengalska delta in dvig gladine morja

Rečne delte na splošno predstavljajo posebno vrsto okoljskih problemov, saj gre za območja, kjer sta morje in zemlja v najtesnejšem stiku: njihova povprečna nadmorska višina je večinoma zelo nizka, kar pomeni, da so vplivi plimovanja občuteni desetine kilometrov v notranjost. Delte v zaprtih morjih, kot sta Nil ali Donava, največkrat niso

ogrožene v enaki meri kot delte v oceanih. Ta interakcija med morjem in zemljo je v večini primerov pripeljala do zelo zapletenih kmetijskih sistemov, na območjih, kjer je kmetijstvo odvisno od kakovosti namakalne vode (slanosti) ter izpiranja soli v času padavin pred setvijo (Gommes *et al.* 1998). Prav zato imajo skrajne podnebne razmere, ne glede na gostoto naseljenosti delte, razdiralen vpliv na celotno gospodarstvo regije.

V Bangladešu kot eni najgosteje naseljenih regij na svetu bo napovedana sprememba gladine morja močno vplivala na upravljanje z vodnimi viri (Bradnock in Saunders 2000: 76). Po nekaterih podatkih naj bi se gladina morja v Bengalski delti dvigala vsako leto za približno 1 mm (Bradnock in Saunders 2000: 77). V Bangladešu ni vzpostavljena nobena oblika stalnega in sistematičnega merjenja sprememb gladine morja. Problem Bengalske delte pa ni le dvig gladine morja, pač pa tudi njeno pogrezanje. Po podatkih, ki jih navajata Bradnock in Saunders (2000: 78), naj bi se Bengalska delta zaradi neprekinjenega odlaganja rečnih sedimentov, prevelikega črpanja podtalnice ter zgoščevanja ali krčenja ob sušenju pogrezala. To bi lahko imelo v povezavi z dvigom gladine morja za obalno območje katastrofalne posledice.

Bangladeš ima problem tako s pomanjkanjem vode kot tudi z njeno preobilico. Trenutno prihaja do treh simultanih procesov: tok zgornjega dela rek in gladina podtalnice upadata predvsem v suhih obdobjih, medtem ko pa morska voda istočasno vdira v notranjost (Huq *et al.* 1998: 10).

7.4.2 Bangladeš in okoljsko povzročene prisilne migracije

Omenila sem že, da izjemno gosta naseljenost države pomeni že sama po sebi veliko obremenitev okolja. To na primer pomeni nadpovprečno visoko izkoriščanje gozdov, ribolovnih področij in do določene mere vodnih virov ter zemlje. Večini kmetov že v sedanjih pogojih primanjkuje zemlje, da bi lahko normalno preživljali sebe in svoje družine (Huq *et al.* 1998: 8). Po podatkih Bangladeškega urada za statistiko (BBS – *Bangladesh Bureau of Statistics*), ki jih navaja Siddiqui (2003: 3), je v Bangladešu okoli

70 % kmečkega prebivalstva popolnoma brez zemlje ali funkcionalno brez zemlje (zemljo sicer imajo, vendar je popolnoma neuporabna).

V preteklosti so se ljudje selili v primerih, ko se je število prebivalstva dvignilo do take mere, da si niso mogli več zagotoviti gospodarske varnosti (Anh 2003: 7), večinoma v Assam (Indija) in Burmo (danes Myanmar) (Siddiqui 2003: 2). Vsako leto izgubi zemljo zaradi rečne erozije okoli milijon ljudi. V takšnih okoliščinah so migracije največkrat uporabljena 'strategija preživetja'³⁵. Podatki BBS za leto 2000 (Afsar 2003: 1) kažejo, da so se stalne migracije znotraj države med leti 1974 in 1982 podvojile (odstotek prebivalstva, ki je migriralo, je naraslo iz 3,4 % na 7,4 %) ter leta 1991 dosegle 10,2 %. Siddiqui (2003: 3) ugotavlja, da se razseljeni ljudje najprej poskusijo naseliti znotraj vasi, kjer so nekoč imeli zemljo, nato se odselijo v sosednje vasi ter postopoma, zaradi nezmožnosti preživetja, migrirajo v urbana območja, kjer si iščejo delo v pretežno neformalnem sektorju (kot je vlečenje rikše ali ulična prodaja).

Mestno prebivalstvo v Bangladešu se je v prejšnjem stoletju povečalo za 35 milijonov, večina prebivalstva pa, kot že povedano, še vedno živi na kmetijskih območjih. Dve tretjini te rasti so prispevale migracije (Afsar 2003: 2). Več kot polovica (53 %) revnih migrantov, ki so se naselili v mestih, živi v revnih predmestnih četrtih; ostalih 44 % prebiva na javnih zemljiščih, kjer ima petčlanska družina povprečno 14 kvadratnih metrov prostora, kar pomeni 2,8 kvadratnega metra na osebo (Afsar 2003: 4).

Migracije kot pomemben del strategije obvladovanja revščine v Bangladešu torej znižujejo brezposelnost ter prispevajo k financiranju kmetij in s tem zvišujejo njihovo možnost preživetja. Seveda je to v primeru, če se migrant prostovoljno odloči za migracijo. Za to pa je treba imeti določen začetni kapital, saj predstavlja odhod v tujino precejšnji strošek. Na splošno so tisti, ki se največkrat odločijo zapustiti svoje domove, ljudje, ki so svojo zemljo izgubili, ter na drugi strani tisti, ki imajo dovolj kapitala, da si to lahko privoščijo (Afsar 2003: 3).

---

³⁵ Ostale 'rešitve' so predvsem kreditiranje s strani družinskih članov in prijateljev, izposoja denarja z visokimi obrestmi ter prodaja zemlje (Sen 2001, 3).

Po podatkih študije, ki jo je opravil Bangladesh Centre For Advanced Studies in jih navaja Pathania (2003), naj bi imel dvig gladine morja za Bangladeš med ostalimi posledicami³⁶ razselitev 11 % prebivalstva iz obalnega območja države ter poplavitvev okoli 85 mest, okoli 800 km cest ter 4200 km obalnega nabrežja. Približno ena četrtnina prebivalcev živi na obalnem območju države, ostali pa so na tak ali drugačen način odvisni od dejavnosti obalne regije. Ali (2000: 3) predvideva prisilne migracije z obale v notranjost ter posledično velik pritisk na notranje predele, kar pomeni, da bo dvig gladine morja prizadel celotno državo. Po podatkih Mednarodnega inštituta za okolje in razvoj (IIED – *International Institute for Environment and Development*) (Huq et al. 2003: 24) bo v primeru dviga gladine morja za en meter resno ali srednje ogroženega 94 % celotnega prebivalstva države. V primeru manjšega dviga gladine morja (30 cm) bo ogrožena tretjina ljudi, ki jih predvideva scenarij enometrskega dviga. Migracije v notranjost bi povzročile povečanje gostote prebivalstva, kar bi lahko imelo za državo hude družbeno-ekonomske posledice. Prenaseljenost ter pomanjkanje zemlje lahko omejita migracije, kar pomeni povečanje tveganja in nevarnosti za ljudi, ki bodo ostali na obalnih področjih.

Bangladeš je torej država, ki se letno sooča z velikimi poplavami in bi torej do določene mere morala biti pripravljena na njihove posledice. Dokumentiranje o velikosti poplav, tj. njihove globine, prizadetih območjih ter infrastrukturi, številu prizadetih ljudi ter denarni škodi, se je začelo leta 1953. Glede na podatke, zbrane v poročilih o poplavah od tega leta dalje (Khalequzzaman 2000), se ugotavlja, da so poplave v zadnjih desetletjih vedno pogostejše, večje ter trajajo dlje časa. Pred letom 1953 je do večjega poplavljanja prišlo v letih 1787, 1917 in 1943. Največje poplave v zgodovini Bangladeša (1974, 1987, 1988 in 1998) so zajele več kot 30 % celotnega ozemlja države. Območje, prizadeto s poplavami, je naraslo s 35 % leta 1974 na 68 % leta 1998. Po podatkih, ki jih navaja *The Economist*

---

³⁶ Kot ostale posledice Bangladesh Centre For Advanced Studies navaja še:

- poplavljenega naj bi bilo 17,5 % ozemlja ;
- 13 % vpad BDP kot posledica izgube kmetijskih področij, kar bi privedlo k dodatnemu vpadu dohodka *per capita*;
- Propad enega izmed največjih gozdov mangrove na svetu, ki pokriva 5770 kvadratnih kilometrov površine (Pathania 2003).

(10. 9. 1998), je v poplavi v Bangladešu leta 1998, ki je bila najhujša v zgodovini države, umrlo okoli 700 ljudi, okoli 22 milijonov pa se jih je bilo prisiljeno razseliti. Čeprav je bilo obdobje monsunov, je bila gladina poplave višja od tiste iz leta 1988, ki je zahtevala 3000 smrtnih žrtev. Ravno tako je poplava trajala dlje, saj voda ni mogla odteči v bengalski zaliv zaradi nenavadno visokega plimovanja. Po podatkih, ki jih navajata Guhathakurta in Begum (2003), je večina razseljenih ljudi preživela krizo s pomočjo mednarodne humanitarne pomoči ter sorodnikov, prijateljev ali celo neznancev. Državne oblasti so želele same poskrbeti za katastrofo, vendar so po enem mesecu zaprosile za pomoč, in sicer v višini 880 milijonov ameriških dolarjev, ki naj bi jih porabili za obnovo države (Guhathakurta in Begum 2003).

Leta 1964 so v Bangladešu predstavili prvi načrt za upravljanje z vodo in energijo. Načrt je med drugim predvideval izgradnjo zaščite obalnega območja pred vdorom vode zaradi visokega plimovanja. Načrt je bil po podatkih, ki jih navaja Wiebe (2000) preveč ambiciozen in ni upošteval regionalnih ter družbenoekonomskih značilnosti obalnih območij. Prvi del načrta so zaključili leta 1986, med izvajanjem drugega dela pa je prišlo leta 1988 do poplave, ki je poleg tega, da je pokazala popolno neučinkovitost že zgrajene zaščite (večinoma je šlo za ogromne nasipe, ki naj bi ubranili vdor vode), prekinila ter dokončno zaustavila izvajanje načrta. V okviru najrazličnejših načrtov je v zadnjih desetletjih bangladeška vlada vseeno zgradila 5695 km nasipov, 1695 km ostalih struktur za preprečevanje poplavljanja ter 4310 izsuševalnih sistemov (Khalequzzaman 2000). Izkazalo se je, da erozivna zemlja na bregovih rek ni primerna za gradnjo nasipov, saj je bila poškodovana večina teh struktur. V mnogih primerih je predstavljala lažno varnost, ki je privedla do še večjih izgub, tako okoljskih, ekonomskih kot tudi človeških. Ne glede na vse ukrepe, ki jih je uvedla bangladeška vlada, se po ugotovitvah Khalequzzamana (2000) od leta 1954 dalje škoda, ki jo gospodarstvu, kmetijstvu ter infrastrukturi povzročajo poplave, vseskozi povečuje³⁷.

---

³⁷ Khalequzzaman na istem mestu navaja, da je poplava leta 1974 povzročila gospodarstvu države za 600 milijonov ameriških dolarjev škode, medtem ko se je ta številka leta 1988 podvojila. Kar se tiče kmetijstva, se je količina izgubljenih pridelkov dvignila z 0,6 milijona ton leta 1953 na 3,2 milijona ton leta 1988.

Ugotovitve, ki jih v svoji študiji o razselitvi v Bangladešu navajata Guhathakurta in Begum (2003), kažejo, da je večina razseljenih oseb žrtev diskriminacije predvsem zaradi ekonomskega stanja – revščine in brezdomstva ter spola in etnične pripadnosti. Avtorja navajata številne primere umorov, posilstev ter mučenja ljudi, tudi s strani državnih organov. Večina jih išče zatočišče v rastočih revnih predmestnih četrtih, ki so že tako prenaseljene, in infrastruktarno preobremenjenih mestih. Nekateri poskusijo nezakonito prestopiti mejo, vendar se tudi na meji z Indijo vedno bolj poostruje nadzor in veliki večini prestop meje ne uspe. Tisti, ki se po umiku vode lahko vrnejo na svoje domove, v obdobju razseljenosti niso deležni nikakršne posebne zaščite. Proces izobraževanja za otroke je prekinjen, pomoč in zatočišče pa si ti ljudje iščejo, kjerkoli je mogoče. V svojem poročilu Guhathakurta in Begum (2003) ravno tako ugotavljata, da ni bilo mogoče najti nikakršnega vladnega dokumenta, ki bi omenjal razseljene množice ljudi. O rehabilitaciji ali kakršnikoli drugi vrsti pomoči po vrnitvi ni smiselno govoriti.

Očitno je torej, da je država popolnoma nepripravljena na naravne katastrofe velikih obsegov, čeprav je narava ozemlja ter velika večina kmetijstva odvisna ravno od poplavljanja ter naravnih ciklov. Dvig gladine morja bo stanje še poslabšal, saj je plimovanje v zadnjih dveh velikih poplavah že naredilo veliko več škode kot poplava sama. Število razseljenih ljudi, ali v našem primeru ekoloških beguncev, se bo torej večalo.

Vprašanje, na kakšen način se bo država lotila tega problema, ostaja odprto. Vsekakor bo potrebovala mednarodno pomoč, saj sama ne bo zmogla financirati nobene izmed opcij, ki se ji ponujata, in sicer, kot navaja Sen (2001: 5), razselitev prebivalstva ali zaščita tega območja. Poročilo *South Asia Analysis Group* (Pathania 2003) poudarja, da bi bilo za obvladovanje nastale krizne situacije v primeru dviga gladine morja zaščititi 715 km obalnega otoškega območja, 370 km obale ter 7600 km obrežij rek. Žal pa tega Bangladeš trenutno ne zmore. Tak 'projekt' bi državo namreč stal kar 10 milijard ameriških dolarjev³⁸.

---

³⁸ BDP Bangladeša je po podatkih za leto 2003 znašal 46,7 milijard ameriških dolarjev (The Economist 2004: 112).

8 PRISILNE MIGRACIJE, KI JIH POVZROČAJO VELIKI RAZVOJNI PROJEKTI – PRIMER GRADNJE JEZOV

8.1 Jezovi kot razvojni projekti

Uporaba moderne energije – elektrika, naravni plin, nafta in premog – je neločljivo povezana z gospodarsko rastjo in človekovim razvojem na področju zdravja, izobraževanja in pričakovane starosti. Moderni viri energije izboljšujejo življenjske pogoje z ustvarjanjem novih delovnih mest in povečevanjem produktivnosti. Pomenijo boljšo osvetljavo domov, čistejšo energijo za kuhinjo in ogrevanje ter čistejše industrijske emisije. Po podatkih Svetovne banke (WB – *World Bank* 2002: 5) 1,6 milijarde ljudi v Afriki, Aziji in Latinski Ameriki nima dostopa do elektrike. Približno enako število oseb uporablja za ogrevanje svojih domov ter za kuhanje les. V zadnjih petdesetih letih je Svetovna banka (WB 2002: 6) namenila okoli 25 % svojih posojil prav izgradnji energetskega sektorja v državah v razvoju. Gospodarski in socialni razvoj je torej v veliki meri odvisen od dostopnosti energije. Svetovni delež porabe električne energije je med leti 1976 in 1996 narasel z 9,4 % na 14 %. V državah članicah OECD (*Organisation for Economic Co-operation and Development* – Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj) se je v istem obdobju dvignil s 14,3 % na 18,3 % (Eberhard *et al.* 2000).

Od nekdaj so ljudje gradili jezove, da bi si zagotovili zalogo pitne vode, lažje namakanje ter v zadnjih stoletjih delovanje industrije. V t. i. razvitem svetu (ZDA, Avstralija, Kanada, Zahodna Evropa, bivša Sovjetska Zveza in Japonska) je gradnja jezov dosegla svoj višek v petdesetih letih 20. stoletja. V šestdesetih letih se je gradnja jezov razširila na Azijo in Afriko predvsem zaradi povečanja potrebe po energiji. Jezovi so postali simbol napredka ter nacionalnega ponosa³⁹. Do leta 1975 je razviti svet postavil vse svoje pomembnejše jezove, medtem ko je bil v državah v razvoju ta proces počasnejši. Toda obdobje po letu 1975 hkrati zaznamuje povečano zanimanje za okoljske probleme, ki ga je sprožila Konferenca OZN o človekovem okolju v Stockholmu leta 1972 (Biswas in

---

³⁹ Med take jezove lahko štejemo jezove Bhakra in Hirakud v Indiji, Volta v Gani, Kariba v Zambiji ter Aswan v Egiptu (Biswas in Tortajada 2004: 2–3).

Tortajada 2004: 4–5). Povečano zanimanje za okolje pa je med drugim vplivalo tudi na zavest o gradnji velikih jezov ter njihovem vplivu na okolje ter ljudi.

Po podatkih Svetovne komisije o jezovih (WCD – *World Commission on Dams* 2000: 6) je bilo od petdesetih let 20. stoletja, začetka večjega obdobja širjenja nacionalnih ekonomij in prebivalstva, zgrajenih 45.000 velikih jezov⁴⁰. Približno na polovici vseh večjih svetovnih rek je bil zgrajen vsaj en večji jez, hidroelektrarne proizvedejo več kot 50 % električne energije v tretjini držav na svetu, medtem ko s pomočjo večjih jezov proizvedejo okoli 19 % vse svetovne električne energije. Polovica vseh jezov je bila zgrajena zaradi namakalnih razlogov; okoli 271 milijonov hektarjev (30–40 %) namakane zemlje na svetu je odvisnih od teh jezov (WCD 2000: 6).

8.2 Povezava med jezovi in prisilnimi migracijami

Večina razvojnih posegov – predvsem veliki infrastrukturni projekti, ki spremenijo naravno okolje – predvideva preselitev ljudi. Če je povezava med okoljem in prisilnimi migracijami najboljše razvidna v primeru nepopravljive degradacije okolja ali naravnega habitata skupine ljudi in se mora ta skupina ljudi zaradi degradacije odseliti, potem so jezovi v veliki večini neločljivo povezani s prisilnimi migracijami. Gradnja jezov torej pomeni daljnosežno ter velikokrat nepovratno spremembo okolja, ki razdiralno vpliva na življenje ter kulturo prebivalstva.

Posledica gradnje jezov so umetna jezera, ki so največji vir težav. Če so ta jezera velika, poplavijo obširna območja globoko v notranjost rek. V takih primerih je treba ljudi s teh območij razseliti⁴¹. El-Hinnawi (1985: 33–34) v svojem poročilu poudarja, da ne gre le za

---

⁴⁰ Po definiciji ICOLD (*International Commission on Large Dams* – Mednarodna komisija o velikih jezovih) je velik jez visok več kot 15 m (od temelja). Če je jez visok med 5 m in 15 m in je prostornina njegovega rezervoarja več kot 3 milijone kubičnih metrov, se ga ravno tako uvrsti med velike jezove (WCD 2000: 8).

⁴¹ V ozkem smislu besede pomeni razselitev fizično razselitev ljudi, ki živijo na področju, ki bo poplavljen ali kjer se bo gradila infrastruktura potrebna za delovanje jezov. V širšem pomenu besede gre za izgubo sredstev preživetja v zgornjem ali spodnjem toku reke, ki posredno povzroči razselitev prebivalstva (WCD 2000b: 102–103).

fizično razselitev ljudi, pač pa predvsem kompleksne čustvene odnose med različnimi skupinami prebivalcev ter njihovo zemljo. Večini razseljenih ljudi je težko ponovno vzpostaviti kohezivno ter integrirano skupnost z učinkovito institucionalno infrastrukturo še posebej tam, kjer je gospodarska stabilnost prebivalstva odvisna od tradicionalnega kmetijstva. V takih primerih je obseg vpliva odvisen od časovnega poteka preoblikovanja okolja. Ko gre za izgubo hiše in kmetije zaradi polnjenja umetnega jezera so učinki neposredni ter takojšnji. V ostalih primerih gre za počasno okoljsko preobrazbo povezano s fizikalnimi in kemijskimi spremembami, ki se kažejo v degradaciji ekosistema ter izgubi biotske raznolikosti.

Po ugotovitvah raziskave, ki jo je opravil WCD (2000a: 16–17), se glavni družbeni problemi gradnje velikih jezov kažejo v naslednjih sklopih:

- Milijoni ljudi, ki živijo v spodnjem ali zgornjem toku reke, ki je bila zajezena (torej višje ali nižje od samega jezua) in katerih preživetje je bilo odvisno od naravnega obnašanja rečnega toka, so utrpeli hude posledice, saj so bili ti viri uničeni.
- Mnogi razseljeni niso bili priznani ali registrirani ter posledično niso bili upravičeni do ponovne naselitve ali kompenzacije.
- V primeru, ko je prišlo do kompenzacije, je bila ta večinoma neustrezna; v primeru, da so bili potencialno razseljeni registrirani, mnogi niso bili vključeni v programe ponovne naselitve.
- Ponovno naseljeni so se največkrat znašli pred problemom pomanjkanja finančnih virov – programi ponovne naselitve so se osredotočali na fizično preselitev in zanemarjali njene družbenoekonomske vidike.
- Problem neprimerne preselitve se kaže celo v nekaterih projektih, ki so se izvajali v devetdesetih letih 20. stoletja.

Obseg razselitve je torej odvisen od lege jezua, njegove velikosti in ostalih lastnosti ter območja, ki naj bi bilo poplavljenno. Jezovi naj bi doslej fizično razselili med 40 in 80 milijoni prebivalcev. Po uradnih statističnih podatkih, ki jih navaja WCD (2000b: 104), so samo jezovi na Kitajskem med leti 1950 in 1990 razselili 10,2 milijona ljudi. Med projekti, ki jih je financirala Svetovna banka, so jezovi povzročitelji 63 % vseh razselitev zaradi gradnje velikih razvojnih projektov.

Iz raziskave, ki jo je leta 2000 zaključil WCD⁴² (Clarke 2000: 48), je razvidno, da je bila predvidena preselitev 1.507.479 ljudi ob 42 jezovih. Dejansko je bilo preseljenih 1.937.106 ljudi, torej 29 % več, kot je bilo predvideno. Na istem vzorcu je bilo z uradnim preselitvenim programom preseljenih 90 % ljudi, kar pomeni, da se je 10 % ljudi odselilo individualno. 70 % vseh razseljenih v vzorcu je bilo domorodnih ljudstev. V te številke pa niso vključene skupnosti, ki so se odselile zaradi počasnih dolgoročnih sprememb v toku reke ter številni razseljeni zaradi stranskih učinkov jezov, kot so kanali, objekti, potrebni za delovanje hidroelektrarn, ter ostali infrastrukturni sistemi, niti niso upoštevane selitve, do katerih je prišlo zaradi uničenja virov za osnovno preživetje. Glavne skupine ljudi, ki se jih pri gradnji jezov največkrat ne omenja, so ljudje brez zemlje ali brez potrdil o lastništvu zemlje, skupnosti, ki živijo v spodnjih delih rek ter domorodci, ki so v veliki meri odvisni od pašne, ribolova ali gozdov (WCD 2000b: 105).

Prisilne razselitve lahko v primeru domorodnih ljudstev privedejo do spiralne reakcije s *spill over* učinkom, ki spodbuja nastajanje novih problemov, celo konfliktov. Colchester (2000: 24) npr. navaja primer 100.000 predstavnikov bangladeške etnične manjšine Čakma, ki so jih razselili zaradi izgradnje hidroelektrarne Kaptai, ki se je zaključila leta 1962. Projekt je poplavljal dve petini njihove obdelovalne zemlje, zato je bilo okoli 40.000 ljudi prisiljenih zapustiti območje. Naselili so se v Indiji ter 20.000 najverjetneje v Mynamaru. Imigranti v Indiji niso pridobili indijskega državljanstva. Konflikt zaradi zemlje je med predstavniki budističnega ljudstva Čakma ter muslimanskimi Bengalci od

---

⁴² WCD je leta 2000 zaključil globalno raziskavo delovanja, vplivov ter aspektov, povezanih s procesom odločanja v primeru 125 velikih jezov. Cilj raziskave je bil ugotoviti glavne vzorce in trende pri gradnji, delovanju ter vplivu jezov. Raziskava je zajela jezove v 52 državah v vseh večjih svetovnih regijah (Clarke 2000: V).

leta 1962, ko je bil jez dokončno zgrajen, terjal okoli 100.000 življenj (Colchester 2000: 24)

Proces načrtovane preselitve prebivalstva je v preteklosti trpel mnoge pomanjkljivosti. Po podatkih WCD (2000b: 106) je v večini primerov temeljil na uradni prisilni preselitvi. V nekaterih primerih je prišlo celo do pobojev, če se prebivalstvo ni želelo preseliti, ali poplavitve območja brez opozorila⁴³.

8.3 Primer: Zambija in Zimbabve – jez Kariba na reki Zambezi

Jez Kariba s hidroelektrarno leži v soteski reke Zambezi na meji med Zambijo in Zimbabvejem. V glavnem je bil zgrajen med letoma 1955 in 1959. Prva faza njegove izgradnje je stala 135 milijonov ameriških dolarjev. Druga faza se je zavlekla do leta 1977 ter stala še dodatnih 480 milijonov ameriških dolarjev. Kariba je z višino 600 m in dolžino 580 m eden izmed največjih jezov na svetu. Letno zagotavlja Zambiji ter Zimbabveju okoli 1320 MW električne energije. Umetno jezero, ki ga je ustvaril jez, ima prostornino 180 kubičnih kilometrov. Gradnja jezua je uradno povzročila preselitev okoli 75.000 ljudi, ki so živeli ob reki Zambezi (Agyeman 2001: 3). Med letoma 1960 in 1961 je bila izvedena t. i. 'operacija Noe', katere cilj je bil uloviti in premestiti okoli 6000 živali, ki jih je ogrozil dvig gladine umetnega jezera. Od izgradnje in napolnitve jezera v šestdesetih letih je Kariba povzročil številne potrese. Seizmologi jih večinoma pripisujejo 180 milijardam tonam vode, ki jih vsebuje umetno jezero (Agyeman 2001: 3).

Izgradnja jezua Kariba je popolnoma spremenila dolino ter ekosistem reke Zambezi. Njegovi vplivi na okolico se delijo na posredne in neposredne, takojšnje in dolgoročne ter očitne in manj očitne. Neposredni vplivi so tisti, ki izvirajo iz spremembe rečnega toka. Med posredne vplive se štejejo razvoj naselbin ter centrov okoli jezua ter umetnega jezera. Kratkoročni vplivi so neposredna posledica izgradnje jezua, kot je nastanek umetnega

---

⁴³ V primeru jezua Chixoy v Gvatemali je prišlo do poboja 376 članov ljudstva Maja, ki se niso želeli preseliti z območja, ki je bilo namenjeno rezervoarju jezua. V Mehiki so uslužbenci Komisije reke Palaoapan pri izgradnji jezua Miguel Alemán požgali 21.000 domov pripadnikov ljudstva Mazatec, ki se ravno tako niso želeli preseliti. Pri izgradnji jezua Bargi v Indiji so napolnili umetno jezero brez opozorila ter tako poplavalili 162 vasi (WCD 2000b: 106).

jezera, medtem ko so dolgoročne spremembe opazne v habitatu zgornjega in spodnjega toka reke. Med očitne ter manj očitne vplive lahko štejemo vse, kar je povezano z dobavo čistejše in cenejše električne energije (Mansundire 2000). Med glavne biološke vplive v istem poročilu šteje Mansundire spremembe v biotski raznolikosti tako v zgornjem kot v spodnjem toku reke in širjenje nekaterih bolezni, ki nastajajo v stoječi vodi. Med glavne družbene posledice šteje tudi preselitev prebivalcev ter nove naselitvene centre.

8.3.1 Razselitev ter preselitveni program

Pred izgradnjo jezua Kariba je ljudstvo Tonga naseljevalo oba bregova spodnjega dela doline reke Zambezi. Ljudstvo Tonga naj bi dolino reke Zambezi naseljevalo od zgodnje kamene dobe, torej približno pol milijona let (Solis Incorporated Ltd. 2000: 26). Njihova ekonomija je temeljila na poljedelstvu, ki je bilo odvisno od letnega poplavljanja in nanašanja reke, živinoreji, ribolovu ter rokodelstvu (Agyeman 2001: 7). V času gradnje jezua je v dolini Zambezi živel približno 57.000 pripadnikov tega ljudstva (Solis Incorporated Ltd. 2000: 26). Ljudstva, ki so tradicionalno naseljevala zgornji del reke tako v Zambiji kot v Zimbabveju, so Nambia, Korekore in Lozi. Ljudstvu Korekore, ki naj bi se na to področje preselilo v petdesetih letih 20. stoletja, je bilo rečeno, naj se vrne nazaj na svoja stara območja. Podatki o načrtih glede ostalih ljudstev naj ne bi obstajali; načrti preseljevanja so vključevali samo ljudstvo Tonga, ki naj bi bilo neposredno ogroženo zaradi poplavitve območja ob zajezitvi reke (Solis Incorporated Ltd. 2000: 26).

Po podatkih *Solis Incorporated Ltd.* (2000: 29) dokument o projektu jezua Kariba iz leta 1955 ne omenja problema razselitve in preselitve. Ravno tako mu ne posveča pozornosti ocena projekta Svetovne banke iz leta 1956. Omenja se samo preselitev 'Afričanov'⁴⁴, ki naj bi bila stvar proračuna Federalnega sveta hidroelektrarne. CAPCO (*Central African Power Company* – Družba centralne Afrike za energijo) v svojih letnih poročilih med letoma 1956 in 1961 ohranja enak odnos do preselitve, ki se v času odločitve o izvedbi projekta ni pojmovala kot velik problem. Po podatkih, ki jih navaja Magadza (2003: 12),

---

⁴⁴ Termin, ki ga uporablja poročilo.

naj bi se iz fonda, namenjenega preselitvi 'Afričanov', porabilo približno 50 funtov na osebo (v primerjavi z 968 funti za reševanje vsake živali v že omenjenem projektu 'Noe').

Celotne stroške preselitve naj bi nosil Zvezni svet hidroelektrarne, izvedli pa naj bi jo državi sami. Število ljudi, ki naj bi bili po prvotnih ocenah preseljeni, je bilo 29.000. Ko se je ocena števila ljudi, ki bi jih bilo treba preseliti, povečala z 29.000 na 57.000, je proračun projekta preselitve ostal enak (Agyeman 2000: 6). Syankusule (1999) ugotavlja, da je bil proces selitve za skupnost travmatičen. Tudi druge študije ga opisujejo kot takega⁴⁵. Nadalje Syankasule (1999) ugotavlja, da je bilo 'sodelovanje' s strani lokalnih skupnosti doseženo s pomočjo nasilja⁴⁶. Ravno tako ni bila zadostna kompenzacija za preselitev. Štirideset let kasneje skupnosti še vedno čakajo na izpolnitev obljub.

Po podatkih, ki jih navaja Magadza (2003: 13), prebivalci doline Zambezi niso bili deležni nikakršnega obveščanja o jezu. Bili so obveščeni, da se bodo v kratkem morali preseliti, ker bo prišlo do poplavitve njihovega bivalnega prostora. Ker so bili navajeni letnega poplavljanja, se večina ni zavedala obsega tokratne 'poplave' in se ni želela premakniti s svojih domov. Agyeman (2000: 7) poroča, da so ljudi med letoma 1957 in 1958 preselili s tovornjaki skupaj z njihovo živino. Včasih so bili tovornjaki na voljo samo živini, ljudje pa so se morali na pot odpraviti sami in peš. Leta 1965 je bila preselitev uradno končana. Ljudje so se večinoma naselili na novih območjih, vendar pa so se tam pojavile nove težave, ki so bile predvsem posledica slabo načrtovane preselitve, prenizkih kompenzacij ter neprilagoditve novih naselitvenih mest. Število prebivalcev se je na novih območjih tako rekoč čez noč povečalo za več kot 100 %, kar je povzročilo preobremenjenost ter erozijo zemlje in kronično lakoto v regiji. Iz nekaterih predelov se je prebivalstvo zaradi nevzdržnih okoliščin razselilo v mesta (Agyeman 2000: 7).

---

⁴⁵ Glej. *Solis Incorporated Ltd.* (2000: 26-50); Magadza (2003: 12-15); Masundire (2000); Greeff (1999).

⁴⁶ Nestrinjanje lokalnega prebivalstva s preselitvijo je vzbudilo proteste proti lokalnim oblastem. Junija 1985 je na primer skupina ljudi iz ene izmed plemenskih skupnosti (Chipepo) kamenjala pokrajinskega pooblaščenca. Tri mesece kasneje je v okolišju Chisarnu izbruhnil protipreselitveni protest, ki se je zaključil z napadom na lokalno policijsko postajo. Policija je streljala na protestnike ter pri tem pobila 8 ljudi in jih ranila več kot 32 (*Solis Incorporated Ltd.* 2000: 32).

Do konca leta 1960 se je na zambijski strani reke že dokumentirala resna degradacija zemlje kot posledica prevelikega obdelovanja⁴⁷. Logična posledica teh dejavnikov je bilo kronično pomanjkanje hrane na novih naselitvenih območjih. Situacija se je poslabšala v osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja, ko je južno Afriko zajel val kronične suše.

Skupnosti spodnjega dela reke, ki niso bile neposredno ogrožene s poplavami umetnega jezera, so negativne posledice občutile zaradi nepredvidljivega vedenja rečnega toka (Solis Incorporated Ltd. 2000: 46). Kmetovanje, ki pri teh skupnostih ravno tako temelji na letnem poplavljanju, je postalo veliko manj funkcionalno, saj slednjega s postavitvijo jezua ni bilo mogoče več napovedovati.

Na strani Zimbabveja se je kot najhujši problem pokazalo pomanjkanje vode ter zaposlitve. Zemlja na novih naselitvenih področjih je bila veliko bolj suha od zemlje, ki so jo bili tradicionalno navajeni obdelovati. Veliko mladih ljudi se je v osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja odselilo v mesta, da bi lahko preživljali svoje družine, vendar stanje tam ni bilo nič boljše, saj je brezposelnost v celotni državi visoka⁴⁸ (Solis Incorporated Ltd. 2000: 43).

Jez Kariba je bil zasnovan z namenom izboljšati regionalno gospodarsko rast ter pospešiti regionalni razvoj, vendar pa so bile razseljene skupnosti od samega začetka izključene iz tega načrta. Očitno je torej, da je ta razvojni projekt neposredno povzročil veliko število okoljskih beguncev, ki so svoje domove morali zapustiti prisilno zaradi popolne transformacije njihovega okolja, za njihovo varnost ter zaščito pa še zdaleč ni bilo primerno poskrbljeno. Zaradi odsotnosti kakršne koli učinkovite organizacije so negativne posledice razselitve postale stalne ter kumulativne. Ravno tako je na slab izid procesa preselitve vplivala neparticipacija prizadetih skupnosti, saj so bile v celotnem projektu, od njegove zasnove do njegovih sadov, popolnoma prezrte.

---

⁴⁷ Ljudstvo Tonga je v procesu tradicionalne obdelave zemlje obdelovalne površine nekaj let pustilo počivati, preden so jih ponovno posejali. To seveda na novih območjih ni bilo mogoče (Agyeman 2001: 6–7).

⁴⁸ Po zadnjih dostopnih podatkih za leto 2002 se ocenjuje, da znaša brezposelnost v državi 70 % delovne sile (CIA 2004).

9. ZAKLJUČEK

Eden glavnih problemov pri obravnavanju ekološko povzročenih prisilnih migracij je neuveljavljenost termina okoljski begunec. Dokler ne bo mednarodnopravne definicije ali političnega sprejetja termina, kategorije teh ljudi ne bo mogoče uveljavljati v vsakdanjem političnem diskurzu in praksi nasploh. Pojavlja pa se vedno več glasov iz vrst znanstvenikov ter raziskovalcev, ki trdijo, da problem obstaja, in še več, da je problem izredno velik. Obravnavana primera Mehike ter Bangladeša nakazujeta potenciale fenomena okoljskih beguncev. Hkrati pa razprave v mednarodnih forumih potekajo šele o tem, če se okoljske spremembe sploh zares dogajajo. Je res, da se puščava širi ali gre le za dolgoročna naravna nihanja, kot ugotavljajo nekateri znanstveniki? Podobne razprave potekajo o problemu dviga gladine morja. Sta pojav tople grede ter segrevanje podnebja resnična ali je okolje sposobno uravnovesiti nastalo škodo in ne bo prišlo do dolgoročnih katastrofalnih posledic, kot je preplavitev malih otoških držav in nizko ležečih predelov nekaterih držav?

Pri razvojnih projektih gre za popolnoma drugo zgodbo. Splošno je znano, da obsežni razvojni projekti za vedno preoblikujejo naravni ekosistem okolice, kjer se izvajajo, ter da sta flora in favna na teh področjih še posebej ogroženi. Enako velja za prebivalce. Obravnavani primer jezua Kariba jasno kaže kršenje osnovnih človekovih pravic prebivalstva ob gradnji jezua. Gre torej za preoblikovanje naravnega habitata kot dolgoročne okoljske spremembe ter prekinitev toka reke kot posledico. Ljudje, ki so živeli na tem območju, pri načrtovanju projekta niso bili upoštevani in so na ta način postali (okoljski) begunci.

Pričakovati je, da se bo v naslednjih desetletjih problem okoljskih beguncev še povečal. Napovedane podnebne spremembe, ki bodo v ključnih točkah spremenile svetovne ekosisteme, naj bi, če bo do njih dejansko prišlo, povzročile milijone okoljskih beguncev. Predvsem bodo to ljudje, ki so že sedaj socialno ogroženi, revni ter živijo na poplavnih ali kako drugače degradiranih območjih, taki, ki so že navajeni revščine in vztrajajo na svojih domovih ter kljubujejo lakoti, suši, naravnim katastrofam, vendar nimajo namena

oditi, dokler jih ne bo prisilila fizična sila zaradi dviga gladine morja, erozije zemlje, poplav, suš ter ostalih skrajnih naravnih razmer.

Okoljski problemi, ki so danes večinoma antropogeni, predstavljajo velik izziv celotni mednarodni skupnosti. Že razvite države, kot so na primer ZDA, se soočajo s problemom dviga gladine morja ter možnostjo preselitve velike večine ljudi, ki trenutno živijo na obalnih območjih držav, kot je Louisiana (EPA 1987: 18). Njihova prednost je finančna sposobnost, da se pripravijo na morebitne katastrofalne spremembe. Druga prednost, ki jo imajo, je dostop do tehnologije in znanja, ki lahko te spremembe spremlja ter dovolj zgodaj opozori nanje. Nerazvite države, kot je primer Bangladeša, pa se srečujejo z vedno istimi ponavljajočimi se problemi, ki jih država ni sposobna reševati ter zaradi tega terjajo vedno več žrtev. Glavne razprave, ki bi se morale pojaviti na dnevnem redu mednarodnih forumov, bi se morale usmeriti na preprečevanje in obnovo degradiranih območij v primeru katastrof. Vsekakor je nujen mednarodni interes za takšne aktivnosti, saj je tudi problem okolja, kot smo že videli, globalen problem in ga ni mogoče obravnavati regionalno ali celo znotraj vsake države posebej, pa tudi njegove razsežnosti ne kaže podcenjevati.

Vse večje število ljudi, ki se zaradi neprimernih ali popolnoma nemogočih življenjskih pogojev trenutno premika znotraj nekaterih svetovnih regij, lahko namreč povzroči konflikt med državami, ki so v te procese vpletene. Premiki velikega števila ljudi iz ene države, kjer so naravni viri osiromašeni, v drugo državo s podobnimi problemi, lahko povzroči etnične konflikte, izbruhe ksenofobije, konflikte zaradi naravnih virov ter v končni fazi destabilizira celotno državo. Države, katerih politični in socialni sistemi niso dovolj močni, da bi zdržali podobne pritiske in se že same soočajo z velikimi gospodarskimi problemi, se rastočemu valu okoljskih beguncev ne bodo mogle upreti in težav ne bodo mogle ustrezno reševati brez pomoči mednarodne skupnosti. Ravno tako večina držav, ki se trenutno sooča s podobnimi problemi, ni sposobna izvajati preventivnih ukrepov, ki bi te procese preprečili.

Da bi stanje izboljšali ali celo preprečili katastrofo, bi morali reševati problem okoljskih beguncev s širšega zornega kota. Mediji in civilna družba s svojimi institucijami so v preteklosti velikokrat odigrali pomembno vlogo pri osveščanju mednarodne javnosti o humanitarnih katastrofah. V primerih, ki sem jih obravnavala v tej nalogi, je stanje nekoliko drugačno: humanitarna katastrofa se ni zgodila na enem samem mestu, pač pa se dogaja počasi ter na različnih koncih sveta istočasno. Stanje bi bilo treba oceniti ter ugotoviti stopnjo nevarnosti in na tej podlagi izdelati strategijo zgodnjega obveščanja, učinkovite akcije ter na območjih, ki kažejo simptome možne ponovitve istega scenarija, izdelati načrte za preprečitev povzročiteljev takšnega stanja: politične ureditve, družbenoekonomske pripravljenosti, demografskega stanja ter okoljskih problemov. Nujen je torej interdisciplinarni pristop. Za začetek bi pozitiven premik pomenilo že globalno sprejetje ter implementacija mednarodnih okoljskih konvencij. Veljavnost Kjotskega protokola je že pozitiven premik v aktivnem boju proti največjim potencialnim povzročiteljem pojava okoljskih beguncev. To kratkoročno sicer ne vpliva na večanje števila okoljskih beguncev, vendar pa bi lahko dolgoročno gotovo zmanjšalo njegovo pogostost. Prav tako bi velik napredek pomenila revizija Konvencije OZN o statusu beguncev ter redefinicija termina begunec in koncepta političnega ali vojaškega preganjanja kot edine pravne podlage za dodelitev tega statusa. Pomembno vlogo bi torej na tem področju morale imeti mednarodne nevladne organizacije, kot na primer *Greenpeace* ali organizacije za človekove pravice, ki bi morale še bolj aktivno prevzeti nalogo osveščanja. Posamezne institucije znotraj sistema Združenih narodov, kot so UNEP, UNHCR ali UNDP, bi morale igrati pomembno vlogo kot mobilizatorji politične volje za preprečitev nadaljnje degradacije okolja ali kršenja človekovih pravic. Velikega pomena bi bila vzpostavitev kanala, ki bi omogočal neprekinjeno sodelovanje in tok informacij med različnimi mednarodnimi organizacijami, ki se trenutno ukvarjajo z različnimi vidiki obravnavanega problema. Problem je namreč nujno obravnavati z izredno širokega zornega kota ter pri tem ohranjati kredibilnost, ki je pri vprašanjih, ki so za države precej občutljiva, ključnega pomena. Kredibilnost bi se lahko dosegla s sodelovanjem znanstvene skupnosti, ki velja za nepristransko. Mednarodna skupnost bi se vsekakor morala čim prej soočiti s problemi, o katerih se trenutno na mednarodni ravni ne razpravlja, kot je ravno vpliv okolja ali njegove degradacije na sprožanje begunskih

tokov. Države same, predvsem pa tiste, ki se s tovrstnimi problemi najpogosteje soočajo, vsekakor nimajo zadostnih sredstev, tako finančnih kot kadrovskih, da bi se lahko spoprijele z nastajajočimi težavami.

10. VIRI:

LITERATURA:

1. Agyeman, Prempeh Kwasi (2001): *Dams, People and Ecosystems: A Case Study of the Kariba, Tucuri and Akosombo Dams*, DHI Water and Environment: Holsholm, dostopno na svetovnem spletu:
<http://www.dhi.dk/Courses/AlumniCafe/LectureNotes/Files/People%20and%20Dams.pdf>
(7.4.2004).
2. Ali, Anwar (2000): *Vulnerability Of Bangladesh Coastal Region To Climate Change With Adaptation Option*, v: Mimura, Nobuo in Yokoki, Hiromune, ur. (2000): *Proceedings of the APN/SURVAS/LOICZ Joint Conference on Coastal Impacts of Climate Change and Adaption in the Asia-Pacific Region*, SURVAS: Kobe, dostopno na svetovnem spletu:
www.survas.mdx.ac.uk/pdfs/3anwaral.pdf (2.3.2004).
3. Anh, Dang Nguyen. (2003): *Migration And Poverty In Asia: With Reference To Bangladesh, China, The Philippines And Viet Nam*, Economic And Social Commission For Asia And The Pacific for Ad Hoc Expert Group Meeting On Migration And Development: Bangkok, dostopno na svetovnem spletu:
<http://www.unescap.org/esid/psis/meetings/migrationaug2003/Viet.pdf> (13.2.2004).
4. ARSO (2003): *Operativni program preprečevanja onesnaženja vodnega okolja z nevarnimi kloriranimi ogljikovodikami iz razpršenih virov onesnaževanja*, dostopno na svetovnem spletu:
http://www.arso.gov.si/področja/vode/programi/kloriraniCH_1504.pdf (12.8.2004).
5. Baede, Alfons P. M.; Ahlonsou, E.; Ding, Yihui in Schimel, David (2001): *The Climate System: An Overview*, v: Houghton, John T. in ostali.: *Climate Change 2001: The Scientific Basis*, Contribution of Working Group 1 to the Third Assessment Report of the IPCC Conference, Cambridge University Press: Cambridge in NY, 87-98, dostopno na svetovnem spletu: http://www.grida.no/climate/ipcc_tar/wg1/038.htm (15.1.2004).
6. Banuri, Tariq in ostali (2001): *Summary For Policymakers* v: Banuri Tariq in ostali (2001): *Climate Change 2001: Mitigation*, IPCC, WMO in UNEP, 3-13, dostopno na svetovnem spletu: http://www.grida.no/climate/ipcc_tar/wg3/index.htm (15.1.2004).
7. Benko, Vlado (1997): *Znanost o mednarodnih odnosih*, FDV: Ljubljana.

8. Biswas, Asit K. in Tortajada, Cecilia (2004): *Development and Large Dams: A Global Perspective*, Third World Centre for Water Management: Mexico City; dostopno na svetovnem spletu: <http://www.icold-cigb.org/PDF/Perspecti.PDF> (5.4.2004).
9. Black, Richard (1998): *Refugees, Environment And Development*, Longman: Essex.
10. Black, Richard (2001): *Environmental Refugees: Myth Or Reality?*, New Issues In Refugee Research, Working Paper No. 34, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.unhcr.ch/refworld/pubs/pubon.htm> (5.9.2002).
11. Black, Richard ur. (1993): *Geography And Refugees: Patterns And Processes Of Change*, Belhaven: London.
12. Bradnock, Robert W. in Saunders, Patricia L. (2000): *Sea Level Rise, Subsidence and Submergence*, v: Stott, Philip in Sullivan, Sian (2000): *Political Ecology: Science, Myth and Power*, Arnold in Oxford University Press: London in NY, 66-90.
13. Brenner, Lee J. (2000): *The U.S. – PRC Relationship: From Realism to Complex Interdependence*, University of Hong Kong, dostopno na svetovnem spletu: http://www.leejbrenner.com/U.S.-P.R.C._Relations.html (17.4.2004).
14. Bustamante, Jorge (1992): *Migración Indocumentada desde Zacatecas a Estados Unidos*, Instituto Nacional de Estadística, Geografía e Informática de la Universidad Autónoma de Zacatecas: Zacatecas.
15. CIA (2004): *The World Factbook*, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/index.html> (28.6.2004).
16. Church John A. in Gregory Jonathan M. (2001): *Changes In Sea Level Rise*, v: Houghton, John in ostali: *Climate Change 2001: The Scientific Basis*, Contribution of Working Group 1 to the Third Assessment Report of the IPCC Conference, Cambridge University Press: Cambridge in NY, 639 - 694, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.ipcc.ch> (15.1.2004).
17. CIESIN (1996): *Visualization and Analysis System Project Glossary*, University of Columbia, dostopno na svetovenm spletu: <http://sedac.ciesin.org/mva/shared/htmls/glossary.html> (10.8.2004).
18. Clarke, C. (2000): *Cross-Check Survey*, WCD: Cape Town, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.dams.org/docs/kbase/survey/ccsmain.pdf> (7.4.2004).

19. Colchester, Marcus (2000): *Dams, Indigenous People and Vulnerable Ethnic Minorities*, v: WCD Thematic Review 1.2, WCD: Cape Town, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.dams.org/docs/kbase/thematic/tr/2main.pdf> (5.4.2004).
20. CONAPO (1997a): *Síntesis del Estudio Nacional México-Estados Unidos sobre Migración*, Boletín del Conapo (1997) 4, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.conapo.gob.mx/publicaciones/Boletines/PDF/bol04.pdf> (15.11.2003).
21. CONAPO (1997b): *Nuevas Orientaciones del Flujo Migratorio Laboral México-Estados Unidos*, Boletín del Conapo (1997) 1, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.conapo.gob.mx/publicaciones/Boletines/PDF/bol01.pdf> (15.11.2003).
22. CONAPO (2000): *Migración México-Estados Unidos: Presente y Futuro*, Conapo: Mexico D.F.
23. CONAPO (2002a): *Dinámica reciente de las migraciones en América*, Boletín del Conapo (2002) 6, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.conapo.gob.mx/publicaciones/boletines/PDF/bolet18.pdf> (15.11.2003).
24. CONAPO (2002b): *Colección Índices Sociodemográficos: Índices de Intensidad Migratoria México-Estados Unidos 2000*, dostopno na svetovnem spletu: http://www.conapo.gob.mx/publicaciones/intensidadmig/CUA_AA_IIM2000.XLS (15.11.2003).
25. CONAZA (1994): *Plan de Acción para Combatir la Desertificación en México*, Conaza: Saltillo, dostopno na svetovnem spletu, <http://www.conaza.gob.mx/pacd.htm> (15.11.2003).
26. CONAZA (2003): *Programa de Desarrollo para los habitantes del Semidesierto*, dostopno na svetovnem spletu: http://www.conaza.gob.mex/conv_pdhs.htm (12.8.2004).
27. Dhara, Ramana V. (2002): *The Union Carbide Disaster in Bhopal: A Review of Health Effects*, Archives of Environmental Health (5) 75, 391 – 404.
28. Durand, Jorge in Massey, Douglas (1992): *Mexican Migration To The United States: A Critical Review*, Latin American Research Review, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.blackwell-synergy.com/links/doi/10.1111/1468-3435.00233/abs/> (25.11. 2003).
29. Eberhard, Anton in ostali (2000). *Electricity Supply and Demand Side Management Options*, Thematic Review IV. 1, WCD: Cape Town, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.dams.org/docs/kbase/thematic/tr41main.pdf> (5.4.2004).
30. El-Hinnawi, Essam (1985): *Environmental Refugees*, UNEP: Nairobi.

31. Elliott, Lorraine (1998): *The Global Politics Of The Environment*, MacMillian Press: London.
32. EPA (1987): *Saving Louisiana's Coastal Wetlands: The Need for a Long-term Plan of Action*, dostopno na svetovnem spletu: [http://yosemite.epa.gov/OAR/globalwarming.nsf/UniqueKeyLookup/SHSU5BURSK/\\$File/louisiana_big.pdf](http://yosemite.epa.gov/OAR/globalwarming.nsf/UniqueKeyLookup/SHSU5BURSK/$File/louisiana_big.pdf) (16.4.2004).
33. FIVAS (2001): *Court Cases In Dam Projects*, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.fivas.org/rettsskr/sarsar5.htm> (20.10.2003).
34. Flintan, Fiona (2001): *Environmental Refugees – A Misnomer Or A Reality*, Contribution to the Wilton Park Conference on Environmental Security and Conflict Prevention, March 1st – 3rd, 2001, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.ucc.ie/famine/GCD/Paper%20for%20Wilton%20Park.doc> (15.9.2002).
35. FMO (2004): *An Introduction and Overview*, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.forcedmigration.org/info/scope.htm> (15.12.2004).
36. Gleick, Peter H. (2004): *Water Conflict Chronology*, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.worldwater.org/conflict.htm> (25.12.2004).
37. Gomme, Rene; du Guerny, Jacques; Nachtergaele, Freddy in Brinkman, Robert (1998): *Potential Impact Of Sea Level Rise On Populations And Agriculture*, FAO: dostopno na svetovnem spletu: <http://www.fao.org/sd/EIdirect/Eire0046.htm> (15.1.2004).
38. Greeff, Liane (1999): *Statement from African Communities Affected by Large Dams*, Draft Submission To The World Commission On Dams For Presentation At The Africa / Middle East Regional Consultation: Cairo, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.dams.org/kbase/submissions/sublist.php?rec=SOC177> (10.4.2004).
39. Greenwood, Michael J. in Ziel, Fred A. (1997): *The Impact of the Immigration Act of 1990 on U.S. Immigration*, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.utexas.edu/lbj/uscir/respapers/tio-main.pdf> (15.11.2003).
40. Guathakurta, Meghna in Begum, Suraiya (2003): *Internally Displaced Persons in Bangladesh*, v: Refugee Watch (2003) 19, SAFHR, dostopno na svetovnem spletu: http://www.safhr.org/refugee_watch19_IDPBang.htm (15.1.2004).

41. Haas, Peter M. (2002): *Science Policy For Multilateral Environmental Governance (Gaps and Weaknesses/Proposals for Reform)*, UNU/IAS: Tokyo, dostopno na svetovnem spletu: http://www.ias.unu.edu/binaries/IEG_Haas.pdf (17.4.2004).
42. Homer-Dixon, Thomas (1991): *On The Threshold: Environmental Changes As Causes Of Acute Conflict*, *International Security* 16 (2), 76 –116.
43. Huntington, Samuel P. (1997): *The Clash Of Civilizations And The Remaking Of World Order*, Touchstone: London.
44. Huq, Saleemul; Rahman, Atiq in Mallick, Dwijen (1998): *Population And Environment In Bangladesh: Paper Presented At The Workshop On Population And Environment In Bangladesh*, Bangladesh Centre For Advanced Studies, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.eldis.org/fulltext/bcaspop.pdf> (13.2.2004).
45. Huq, Saleemul; Rahman, Atiq; Konate, Mama; Sokona, Youba in Reid, Hannah (2003): *Mainstreaming Adaptation To Climate Change In Least Developed Countries*, Russel Press: Nottingham.
46. ICOLD (1999). *Benefit and Concerns About Dams*, Committee on Public Awareness and Education, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.icold-cigb.org/PDF/BandC.PDF> (5.4.2004).
47. ICOLD (2004): *ICOLD Structure*, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.icold-cigb.org/structan.html> (12.8.2004).
48. IEA (2001). *Electricity Statistics*, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.iea.org/dbtw-wpd/Textbase/stats/electricityresult.asp> (5.4.2004).
49. IFRC in RCS (2003): *World Disaster Report: Focus In Ethics In Aid*, IFRC in Red Crescent Societies, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.ifrc.org/publicat/wdr2003/index.htm> (15.11.2003).
50. IOM (1996): *Environmentally-Induced Population Displacements And Environmental Impacts Resulting From Mass Migration*, International Symposium, Geneva, 21-24 April 1996, IOM with UNHCR and RPG.
51. IOM/RPG (1992): *Migration And The Environment*, IOM in RPG: Geneva in Washington.
52. IWMI (2004): *Drought Assessment and Mitigation in Southeast Asia*, dostopno na svetovnem spletu:

- <http://www.iwmi.cgiar.org/droughtassessment/index.asp?nc=6797&id=1274&msid=138#>
(22. 6.2004).
53. Jacobson, Jodi (1988): *Environmental Refugees: A Yardstick Of Habitability*, World Watch Paper No 86, World Watch Institute: Washington D.C.
54. Keating, Michael (1995): *Agenda za spremembo s srečanjem na vrhu in drugi dokumenti s Konference Združenih narodov o okolju in razvoju v Riu de Janeiru*, Umanotera: Ljubljana.
55. Keohane, Robert O. in Nye, Joseph S. (2001): *Power and Interdependence, 3rd Edition*, Longman: New York.
56. Khalequzzaman, Md. (2000): *Flood Control in Bangladesh through Best Management Practices*, dostopno na svetovnem spletu: http://www.eb2000.org/short_note_17.htm
(15.1.2004).
57. Koestler, Fred L. (2002): *The Handbook Of Texas Online: Bracero Program*, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.tsha.utexas.edu/handbook/online/articles/view/BB/omb1.html>
(25.11.2003).
58. Kothari, Smitu (1995): *Development Displacement: Whose Nation Is It? People-Centered Development Forum*, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.pcdf.org/1995/77Kothari.htm> (8.2.2004).
59. Lonergan, Steve (1998): *The Role Of Environmental Degradation In Population Displacement*, Environmental Change and Security Project Report (1998), 4, 5-15, dostopno na svetovnem spletu: <http://wwics.si.edu/topics/pubs/report4b.pdf> (5.9.2002).
60. Lowell, Lindsay B. in Suro, Roberto (2002): *How Many Indocumented: The Numbers Behind The U.S. – Mexico Migration Talks*, The Paw Hispanic Center, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.pewhispanic.org/site/docs/pdf/howmanyundocumented.pdf>
(25.11.2003).
61. Magadza, C.H.D. (2003): *Experience and Lessons Learned Brief for Lake Kariba*, Univeristy of Zimbabwe: Harare, dostopno na svetovnem spletu: http://www.worldlakes.org/uploads/Kariba_draft_10.21.03.pdf (10.4.2004).
62. Malačič, Janez (2000): *Demografija: teorija, analiza, metode in modeli*, EF: Ljubljana.
63. Masundire, Hillary (2000): *Kariba Dam: Biophysical and Socio-economic Impacts 40 Years After Construction*, WCD, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.dams.org/kbase/submissions/showsub.php?rec=SOC088> (10.4.2004).

64. McGregor, JoAnn (1993): *Refugees And The Environment*, v: Black, Richard (1993): *Geography And Refugees: Patterns And Processes Of Change*, Belhaven: London, 157-168.
65. Meyer-Abich, Klaus M. (1995): *Winners And Losers in Climate Change*, v: Sachs, Wolfgang ur. (1995) *Global Ecology: New Arena Of Political Conflict*, Fernwood Publishing: Halifax, 68 – 87.
66. Myers, Norman (1993): *Environmental Refugees In A Globally Warmed World*, BioScience, 43 (11), dostopno na svetovnem spletu:
<http://archive.greenpeace.org/climate/database/records/zgpz0401.html> (16.2.2004).
67. Myers, Norman (1993): *Mexico, Ultimate Security: The Environmental Basis Of Political Stability*, W. W. Norton: New York.
68. Myers, Norman.; Kent, Jennifer (1995): *Environmental Exodus: An Emergent Crisis In The Global Arena*, The Climate Institute: Washington D.C.
69. Newland, Kathleen (1979): *International Migration: The Search Work*, World Watch Paper No. 33, World Watch Institute, Washington D.C.
70. NHI (1997): *Breaking the Cycle: Desertification and Migration on the U.S. – Mexico Border*, dostopno na svetovnem spletu:
www.n-h-i.org/Projects/PeopleGlobalResources/PeopleDryland/US_Mexico.html
 (15.11.2003).
71. Nicholls, Robert; Hoozemans, Frank in Marchand, Marcel (1997): *The Impacts Of Sea-Level Rise On Coastal Areas*, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.met-office.gov.uk/research/hadleycentre/pubs/brochures/B1997/sealevel.html> (12.02.2004).
72. Obasi, Godwin O. P. in Dowdeswell, Elizabeth (1997): *Foreword* v: Watson, Robert T.; Zinyowera, Marufu C.; Moss, Richard H. in Dokken, David J. (1997): *The Regional Impacts Of Climate Change: An Assessment Of Vulnerability*, IPCC in UNEP, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.ipcc.ch> (15.1.2004).
73. Pathania, Jyoti M. (2003): *Environment - Unconventional Threat To Bangladesh*, paper 799, South Asia Analysis Group, dostopno na svetovnem spletu:
<http://www.saag.org/papers8/paper799.html> (2.3.2004).
74. Poulsen, Lene (2001): *Soil Degradation, Poverty And Migration In Africa: Example Of International Community's Response: The UN Convention To Combat Desertification*,

- Introductory Note to the Session on 11 January 2001, UNCCD, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.unccd.int> (25.11.2003).
75. Rechkemmer, Andreas (2000): *Environmental Migration And Environmental Refugees: The Very Special Case Of Desertification*, Gate (2000) 3, 6-8, dostopno na svetovnem spletu: www.gate-online.net/printversions/3-2000.pdf (25.11.2003).
76. Saunders, Patricia L. (2000): *Environmental Refugees: The Origins Of A Construct*, v: Stott, Philip in Sullivan, Sian (2000): *Political Ecology: Science, Myth and Power*, Arnold in Oxford University Press: London in NY, 218-246.
77. Schmidt, Laurie J. (2001): *From The Dust Bowl To The Sahel*, NASA, dostopno na svetovnem spletu: <http://earthobservatory.nasa.gov/Study/DustBowl/> (15.11.2003).
78. Schwartz, Michelle L. in Hauson, Heather (1996): *U.S. – Mexico Case Study on Desertification And Migration*, ECSP Report 3, dostopno na svetovnem spletu: <http://wwics.si.edu/topics/pubs/ACF26E.pdf> (15.11.2003).
79. Schwartz, Michelle L. in Notini, Jessica (1994): *Desertification And Migration: Mexico And The United States*, US Commission On Immigration Reform in Natural Heritage Institute, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.utexas.edu/lbj/uscir/respapers/dam-f94.pdf> (25.11.2003).
80. Sen, Binayak (2001): *Risks, Vulnerability And Poverty In Bangladesh: Issues And Evidence*, Bangladesh Institute of Development Studies, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.gdnet.org/pdf/paper%20SEN.doc> (25.2.2004).
81. Siddiqui, Tasneem (2003): *Migration As A Livelihood Strategy For Poor: The Bangladesh Case*, Regional Conference on Migration, Development and Pro-Poor Policy Choices in Asia: Dhaka, dostopno na svetovnem spletu: http://www.livelihoods.org/hot_topics/docs/Dhaka_CP_5.pdf (23.2.2004).
82. Solis Incorporated Ltd and Chalo Environmental & Sustainable Development Consultants (2000): *Kariba Dam Case Study: Zambia and Zimbabwe*, WCD: Cape Town, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.dams.org/docs/kbase/studies/drafts/zzdraft.pdf> (7.4.2004).
83. Stanley, Jason (2004): *Development-induced Displacement and Resettlement*, Forced Migration on Line Research Guide, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.forcedmigration.org/guides/fmo022/title.htm> (8.2.2004).

84. Syankusule, David S. (1999): *Impacts of the Construction of Lake Kariba on the Gwembe Tonga People*, WCD, dostopno na svetovnem spletu:
<http://www.dams.org/kbase/consultations/afirme/panel2.htm> (10.4.2004).
85. The Australia Institute (2001): *Howard Government Shuns Tuvalu Refugees*, press release 10.10.2001, dostopno na svetovnem spletu:
http://www.tai.org/MediaReleases_Files/MediaReleases/MRShunTuvalu101001.htm
(19.2.2004).
86. The Economist (1998): *Drowning*, dostopno na svetovnem spletu:
http://www.economist.com/displaystory.cfm?story_id=164467&tranMode=none
(15.1.2004).
87. The Economist (2003): *Pocket World In Figures: 2004 Edition*, Profile Books in The Economist: London.
88. The U.S. – Mexico Migration Panel (2001): *Mexico – U.S. Migration: A Shared Responsibility*, Carnegie Endowment For International Peace, dostopno na svetovnem spletu: www.ceip.org/files/pdf/M%20exicoReport2001.pdf (25.11.2003).
89. Theunissen, Steven (2003): *Environmental Refugees: Burying Our Head In The Sand And Blaming The Victims*, Green Left Weekly (2003), February 5, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.greenleft.org.au/back/2003/524/524p10.htm> (16.2.2004).
90. UNCCD (2004a): *Combating Desertification: Glossary of Frequently Used Terms and Acronyms*, dostopno na svetovnem spletu:
<http://www.unccd.int/knowledge/glossary.php?noMenus=1> (12.8.2004).
91. UNDPI (1997): *The United Nations Convention To Combat Desertification: A New Response To An Age Old Problem*, dostopno na svetovnem spletu:
<http://www.un.org/ecosocdev/geninfo/sustdev/desert.htm> (20.10.2003).
92. UNHCR (2000): *The State Of The World's Refugees 2000: Fifty Years Of Humanitarian Action*, Oxford University Press, dostopno na svetovnem spletu:
<http://www.reliefweb.int/library/documents/unhcr2000.htm> (23.10.2003).
93. UNHCR (2003): *Refugees By Numbers 2002 Edition*, UNHCR, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.unhcr.org.uk/info/briefings/statistics/documents/numb2003.pdf>
(23.10.2003).

94. UNHCR (2005): *An Introduction to International Protection: Protecting Persons of Concern to UNHCR*, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.unhcr.ch/cgi-bin/texis/vtx/publ/opendoc.pdf?tbl=PUBL&id=3ae6bd5a0> (12.4.2005).
95. Union Carbide Corporation (2001): *Incident Review*, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.Bhopal.com/review.htm> (20.10.2003).
96. UNCCD (2004b): *National, Regional and Sub-regional Programmes*, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.unccd.int/> (12.4.2005).
97. Warner, Jeroen (2000): *Global Environmental Security: An Emerging "Concept Of Control"?* v: Stott, Philip in Sullivan, Sian (2000): *Political Ecology: Science, Myth and Power*, Arnold in Oxford University Press: London in NY, 247-265.
98. Watson, Robert T.; Zinyowera, Marufu C.; Moss, Richard H. in Dokken, David J. (1997): *The Regional Impacts Of Climate Change: An Assessment Of Vulnerability*, IPCC in UNEP, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.ipcc.ch> (15.1.2004).
99. WB (2002). *The World Bank Group's Energy Program: Poverty Reduction, Sustainability and Selectivity*, Energy and Water Department/The World Bank, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.worldbank.org/html/fpd/energy/pdfs/energybrochure.pdf> (4.4.2004).
100. WCD (2000a). *Dams and Development: A New Framework for Decision-Making - An Overview* dostopno na svetovnem spletu: http://www.dams.org//docs/overview/wcd_overview.pdf (4.4.2004).
101. WCD (2000b): *Dams and Development: A New Framework for Decision- Making – The Report of the World Comission on Dams*, Earthscan Publications Ltd.: London in Sterling, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.dams.org//docs/report/wcdrepotr/pdf> (5.4.2004).
102. Wiebe, Herb (2000): *Flood Action Plan In Bangladesh*, v: Green, C.H., Parker, D.J., Tunstall, S.M. (2000). *Assessment of Flood Control and Management Options*, tematski pregled IV.4 pripravljen za World Commission on Dams: Cape Town, dostopno na svetovnem spletu: www.dams.org/docs/kbase/contrib/opt174.pdf (15.1.2004).
103. Williams, Martin A. J. in Balling Robert C. (1996): *Interactions of Desertification and Climate*, Edward Arnold: London.

DOKUMENTI:

1. Agenda 21 (1992), dostopno na svetovnem spletu: <http://www.unep.org/Documents/Default.asp?DocumentID=52> (25.11.2003).
2. *Convention Relating to the Status of Refugees* (22.4.1954) 189 UNTS 137.
3. ILO (2003): *Convention on Indigenous and Tribal Peoples 1989 (No 169): A Manual*, ILO: Geneva, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.ilo.org/public/english/standards/norm/egalite/itpp/convention/manual.gif> (7.4.2004).
4. *Protocol Relating to the Status of Refugees* (4.10.1067) 606 UNTS 267.
5. UNCCD (1994): *Elaboration Of An International Convention To Combat Desertification In Countries Experiencing Serious Drought And/Or Desertification, Particularly In Africa: Final Text Of The Convention*, UN, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.unccd.int/convention/text/pdf/conv-eng.pdf> (20.10.2003).
6. UNFCCC (1992): *United Nations Framework Convention On Climate Change*, UN, dostopno na svetovnem speltu: <http://www.unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf> (25.1.2004).
7. UNHCHR (1994): *1994/45 Draft United Nations Declaration On The Rights Of Indigenous Peoples*, dostopno na svetovnem spletu: [http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(Symbol\)/E.CN.4.SUB.2.RES.1994.45.En?OpenDocument](http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(Symbol)/E.CN.4.SUB.2.RES.1994.45.En?OpenDocument) (7.4.2004).
8. UNHCHR (1998): *Guiding Principles on International Displacement*, dostopno na svetovnem spletu: <http://www.unhchr.ch/html/menu2/7/b/principles.htm> (15.11.2003).